

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра загальної економічної теорії та економічної політики

Допущено до захисту

Завідувач кафедри

(підпис)

“ ____ ” _____ 20 ____ р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня бакалавра

зі спеціальності 051 Економіка

за бакалаврською програмою професійного спрямування

Управлінська економіка та конкурентна політика

на тему: «Економічно ефективний спосіб розподілу доходів населення
в Україні»

Виконавець:

студент ФЕУП

Цибульський Роман Сергійович _____

Науковий керівник:

к.е.н., доцент

Шараг Олена Сергіївна _____

АНОТАЦІЯ

Цибульський Р. С.,

«Економічно ефективний спосіб розподілу доходів населення в Україні»,
кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня бакалавра зі спеціальності
«Економіка» за бакалаврською програмою «Управлінська економіка та конкурентна
політика»,

Одеський національний економічний університет

м. Одеса, 2024 рік

Кваліфікаційна робота бакалавра складається з трьох розділів. Об'єкт дослідження – розподільчі процеси серед доходів населення України та зарубіжних країн.

У роботі розглядаються теоретичні аспекти розподілу та перерозподілу доходів населення протягом різних періодів капіталізму.

Проаналізовані погляди видатних та сучасних науковців на розподіл та перерозподіл доходів населення, історичні аспекти розподілу та практики перерозподілу доходів населення різних країн, а також України; визначено вплив державного втручання в економіку на нерівність доходів населення; охарактеризовано структуру доходів та податкових надходжень держави як основного інструменту перерозподілу доходів. Запропоновано посилити контроль та дотримання неухильної та доброчесної сплати суб'єктами податків, скоротити рівень корупції та частку економіки в тіні, а також збільшити частку податкових надходжень з прямих податків, тим самим посилити перерозподільчий інструмент держави.

Ключові слова: функціональний розподіл доходів, перерозподіл доходів, диференціація доходів, податки, коефіцієнт Джині.

ANNOTATION

Tsybulsky R. S.,

«An economically efficient approach to income distribution in Ukraine»,
thesis for Bachelor degree in specialty «Economics» under the program «Managerial economics
and competitive policy»,

Odesa National Economics University

Odesa, 2024

Thesis consists of three chapters. Object of study distribution processes among the incomes of the population in Ukraine and foreign countries.

Diploma thesis deals with theoretical aspects of the distribution and redistribution of the population's income during different periods of capitalism.

The views of outstanding and modern scientists on the distribution and redistribution of population income, historical aspects of the distribution and practice of redistribution of incomes of the population in different countries, as well as in Ukraine are analyzed; the impact of government intervention in the economy on income inequality is defined; the structure of incomes and tax revenues of the state as the main instrument of income redistribution are characterized.

There are proposed to strengthen control and compliance with consistent and honest payment of taxes by subjects, reduce the level of corruption and the share of the shadow economy, also to increase the share of tax revenues from direct taxes, thereby strengthening the redistributive instrument of the state.

Keywords: functional income distribution, income redistribution, income differentiation, taxes, Gini coefficient.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗПОДІЛУ ТА ПЕРЕРОЗПОДІЛУ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ	6
1.1 Структура та розподіл доходів населення	6
1.2 Перерозподіл доходів населення	12
Висновки до 1 розділу	31
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИКА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН З ПЕРЕРОЗПОДІЛУ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ	33
2.1. Історичні аспекти та досвід регулювання доходів населення в різні періоди капіталізму	33
2.2. Сучасні системи оподаткування в зарубіжних країнах.....	42
2.3. Диференціація населення по рівню доходів в зарубіжних країнах	53
Висновки до 2 розділу	56
РОЗДІЛ 3. ПРАКТИКА РОЗПОДІЛУ ТА ПЕРЕРОЗПОДІЛУ ДОХОДІВ В УКРАЇНІ	58
3.1. Структура доходів в Україні за роки незалежності.....	58
3.2. Напрямки удосконалення розподілу та перерозподілу доходів в Україні та їх адаптація до норм і критеріїв ЄС	65
Висновки до 3 розділу	71
ВИСНОВКИ.....	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	78

ВСТУП

Актуальність теми. З отриманням Україною незалежності та заміною планової економіки ринковою в країні відбувалися трансформаційні процеси. Одним з питань, що стали обговорюватись став розподіл та перерозподіл доходів населення, який зазнав суттєвих змін, тепер наймані робітники отримують заробітну плату вже не внаслідок централізованого розподілу благ, а залежно від їх особистих якостей та здібностей. Зокрема, однією зі структурних змін в доходах населення країни стало зменшення частки заробітної плати та збільшення частки соціальних трансфертів. Для української економіки стала характерна олігархічна структура, а у зв'язку з демографічною кризою Пенсійний фонд України потребує інтенсивнішого поповнення. Ці всі перелічені проблеми, що нині стоять перед країною, і зумовлюють зацікавленість до проблеми розподілу доходів в наукових колах. Виникають питання щодо того, яким чином відбувається розподіл доходів та чи справедливі його результати; яка роль держави в цьому процесі та важелі впливу; яка оптимальна міра впливу держави на розподіл національного доходу тощо.

Питання функціонального та індивідуального розподілу досліджувалось як зарубіжними авторами (фізіократами та класиками: Ф. Кене, А. Тюрго, А. Сміт, Д. Рикардо, Дж. Ст. Мілль, Т. Мальтус, К. Маркс, А. Пігу, Дж. М. Кейнс; а також сучасними дослідниками: Кабінга М., Ганнеке Д. П., Міррліс Дж. А., Люти Х., Чнованец М., Долігальські., Рояс Л. Е., Вергара Д., Аллен Р. С., Хьюдсон П., Дін. П., Коул У. А., Льюїс У. А., Гартвел Р. М., Пінто А., Тауфік У. Х.), так і вітчизняними дослідниками (Юрчик Г. Н., Самолук Н. М., Приймак З.В., Сочка К.А., Коваленко І. А., Крихівська Н. О., Іванов Ю., Тищенко В., Найдено О.). Проте результати дослідження науковців, здебільшого сучасних, носять дещо суперечний характер та йдуть врозріз із сучасною практикою розподілу, через що питання, що розглядається, потребує подальшого дослідження.

Метою роботи є теоретико-методологічний аналіз розподільчих та перерозподільчих процесів, що стосуються доходів населення та обґрунтування

напрямків щодо удосконалення розподілу та перерозподілу доходів у сучасній Україні.

Для досягнення вищевказаної мети було поставлено такі **завдання**:

- визначити основні економічні категорії, пов'язані з розподілом та з'ясувати та описати зв'язки, що їх пов'язують.
- з'ясувати основні принципи та інструменти перерозподілу доходів населення, а також методи оцінки диференціації доходів населення як одного з показників стану розподілу доходів в суспільстві.
- описати та проаналізувати динаміку функціонального розподілу доходів населення та податкової політики за час існування капіталізму у світі.
- описати сучасні системи оподаткування в зарубіжних країнах світу.
- проаналізувати диференціацію доходів населення в світі та з'ясувати вплив держави на нього.
- описати структуру розподілу доходів населення в Україні за роки незалежності
- проаналізувати зв'язок нерівності доходів населення з економічним добробутом в країні.
- з'ясувати проблеми розподілу та перерозподілу доходів населення, що характерні для України, та їх відповідність нормам ЄС.
- запропонувати шляхи розв'язання проблем української системи перерозподілу з огляду на євроінтеграційні перспективи України.

Об'єктом дослідження виступають розподільчі процеси серед доходів населення України та зарубіжних країн з часів розгортання Першої промислової революції.

Предметом дослідження є чинники, умови, закономірності та особливості розподілу доходів населення, а також погляди науковців різних економічних течій на нього.

Методи дослідження. В кваліфікаційній роботі використані наступні методи дослідження: аналіз (проведено аналіз наукових джерел та підходів до проблеми розподілу доходів, виділено основні економічні категорії, пов'язані з

розподілом доходів та з'ясовано зв'язки між ними); синтез (виявлено зв'язок між рівнем втручання держав в економіку та рівнем нерівності доходів у суспільстві); узагальнення (використано до податкових навантажень, стягнутих з доходів найманих робітників та/або підприємців/капіталістів); історичний метод (застосовано до вивчення розвитку розподілу та перерозподілу доходів за час існування капіталізму, а також до еволюції інструментів та методів перерозподілу доходів населення); емпіричний метод (використано до аналізу сучасного стану розподілу доходів, а також систем оподаткування зарубіжних країн та України); статистичний метод (досліджено стан та динаміку структури доходів населення та податкових надходжень України та європейських країн); абстрагування (застосовано до статистичних даних, пов'язаних з розподілом та перерозподілом доходів населення в Україні з 2022 року через імовірну обумовленість змін, спричинених воєнними подіями на території країни).

Інформаційною базою дослідження є фундаментальні та сучасні праці як зарубіжних, так і вітчизняних науковців, міжнародні договори (Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом), статистичні дані Євростату, Державної служби статистики України, Міністерства фінансів України, Світового банку, Інтернет-ресурси загального доступу, періодичні видання та публікації у відкритій пресі.

Структура кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

Публікація та апробація результатів дослідження.

1. Цибульський Р.С. Цифрові гроші держави. *Науковий студентський вісник*. Одеський національний економічний університет. Факультет економіки та управління підприємництвом, 2023. № 38. 303 с.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗПОДІЛУ ТА ПЕРЕРОЗПОДІЛУ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ

1.1 Структура та розподіл доходів населення

Доходи домогосподарств та їх структура — один з важливих показників рівня життя населення. Визначити доходи домогосподарств (або особисті доходи) можна як суму грошових коштів і продуктів, отриманих або вироблених домогосподарствами за певний період часу, як правило, за рік. [1, с. 86]. В різні періоди розвитку економічної науки, дослідники виділяли різні концепції структури доходів. Найпоширенішою концепцією, що досліджує структуру доходів, є розподіл за факторами виробництва, або так званий функціональний розподіл. Найпершою загальновизнаною моделлю розподілу була трифакторна модель, що описала структуру доходів населення як композицію 3-ох частин: рента, заробітна плата та прибуток, які формувались з 3-ох факторів виробництва: земля, праця та капітал відповідно (рис. 1).

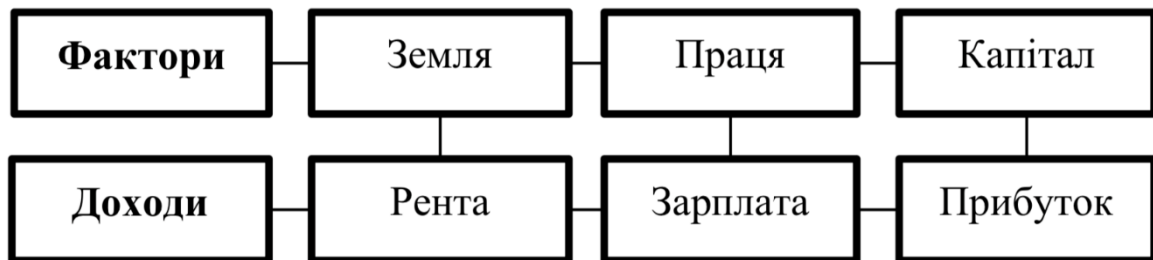

Рис. 1.1. Трифакторна модель розподілу національного доходу

(Джерело: [2, с.15])

В подальшому модель зазнала змін та з внеском А. Маршала почала включати в себе четвертий фактор — підприємництво (або підприємницьку здібність), який був відділений від капіталу. Таким чином, прибуток вже вважався доходом від підприємництва, а капітал в свою чергу приносив відсоток його власнику (рис. 1.2.) [3, с. 305]. В середині XX століття через зростання ролі держави в суспільстві з'являється ідея додати інший фактор виробництва — державу, а зі зростанням у світі ролі інформації деякі науковці вважають

доречним виділити такий фактор, як інформація. Проте якщо чотирифакторна модель стала досить поширеною в економічній теорії, п'яти- та шестифакторні моделі сприймаються серйозно далеко не всіма дослідниками-економістами.

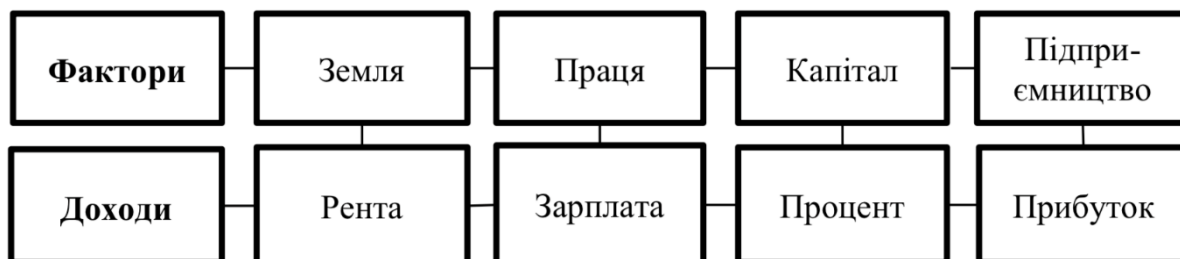

Рис. 1.2. Чотирифакторна модель розподілу національного доходу
(Джерело: [2, с.15])

Першими закони розподілу доходів почали досліджувати фізіократи, які вивчали чистий продукт, який створювався лише в сільському господарстві та, за думкою Ф. Кене, розподілявся між власником землі, хліборобом та бездіяльним класом (тим, який не зайнятий в сільському господарстві). В свою чергу, А. Тюрго стверджував, що продукти землеробства розподіляються в серед власником землі та землеробом, так як всі землі в решті решт стають надбанням власників. Так, чистий продукт привласнювався лендлордами, а заробітна плата стає винагородою хліборобам, яке Тюрго визначає як мінімум життєвих засобів, а тяжіння заробітної плати до цього мінімуму є законом розподілу доходу між цими двома класами.

Пізніше, в класичній економічній теорії, концепція розподілу, побудована на трудовій теорії вартості, змінила погляд на винагороду землевласника з привласненого чистого продукту на ренту. Рента за Давидом Рикардо [4] — це та частина продукту землі, яка сплачується землевласнику за користування первісними і незруйнованими силами природи. В першу чергу, Д. Рикардо наголошує на тому, що рента зумовлена обмеженістю ресурсу землі та існуванням як передбачуваний наслідок, права власності на цей ресурс; та наводить приклад нової країни, ще не заселеної де ресурс «земля» існує в

достатку — в такому випадку рента буде відсутня, адже фермери могли б перейти на іншу земельну ділянку такої ж родючості. При цьому єдина умова, де може виникнути рента, може стати особливо зручне розташування ділянки. Рента виникає через різницю у родючості землі. Земля з найвищою родючістю (найбільш вигідна для вирощування продуктів) не потребує додаткових витрат на виробництво, тому її використання приносить надзвичайно високий дохід, який утворює ренту. Рента за Рикардо може зростати внаслідок збільшення попиту на продукцію, що призводить до підвищення цін на продукти. Це збільшення цін дозволяє землевласникам отримувати ще більшу ренту з вирощування продукції на їхніх землях. Варто зазначити, що Давид Рикардо не погоджується з Адамом Смітом, який вважав, що рента є складовою ціни товару, впливаючи на неї, та відмічає, що навпаки — рента залежить від ціни, яка в свою чергу визначається продуктивністю тієї частини капіталу, яка буда прикладена до землі останньою та не виплачує ренти.

Важливим висновком Д. Рикардо також є те, що рента зростає разом із багатством країни, проте вона ніяк не є фактором, а навпаки — наслідком зростання багатства, в той самий час багатство зростає швидше, коли рента залишається майже незмінною.

Розглядаючи заробітну плату як наступну складову доходів населення, яку А. Сміт визначає як продукт праці, природну винагороду за неї, Давид Рикардо одразу зауважує на тому, що праця є таким же товаром, що може чи то збільшуватись, чи то зменшуватись, тому має ціну: природню та ринкову. Природню ціну праці Рикардо прив'язує до її необхідності відтворюватись та прирівнює до такої, яка зумовлює існування та продовження роду останньої. Через те, що ці умови залежать від матеріальних факторів, а точніше, предметів життєвої необхідності та їжі, Рикардо наголошує на прямо пропорційній залежності природньої ціни від цін цих предметів та їжі. Науковець вважав, що природня ціна всіх товарів, окрім праці та сировини, мають тенденцію до зниження з прогресом багатства та населення.

Ринкова ж ціна праці є така, яка по факту платиться за неї через дію законів попиту та пропозиції. Ринкова та природня ціна праці увесь час знаходяться у взаємодії: коли ринкова ціна праці перевищує природню, робітник знаходиться та його в достатку, тим самим, умови життя покращуються, рід відтворюється у більшій кількості, що призводить до збільшення робітників та праці в майбутньому та збільшення конкуренції на ринку праці та зниження ринкової ціни; якщо ж ринкова ціна опускається через ті чи інші умови занизько (нижче природнього рівня), той самий механізм працює в інший бік: конкуренція спадає, ринкова ціна праці збільшується, умови життя покращуються, рід відтворюється в більшій кількості, кількість робітників в майбутньому зростає, що знову повертає ринкову ціну праці до природньої. Однак ринкова ціна праці в суспільстві, що знаходиться в прогресі, може бути вище природньої протягом невизначеного періоду, адже під час зростання населення, що спершу викликане підвищенням рівня життя, капітал починає зростати та давати нові імпульси зростання попиту на робочу силу, тобто, таким чином, підтримується тенденція до зростання населення.

Автор пише і про те, що природня ціна праці не є незмінною величиною — вона змінюється з плином часу та відрізняється в різних країнах через неоднаковість стандартів життя та умов для відтворення праці та роду.

Конкретного визначення заробітної плати Д. Рикардо не дає, проте має на увазі по суті плату робітнику за виконану працю. Таким чином, «заробітна плата може зростати чи падати внаслідок двох причин: 1) попиту та пропозиції на робочі руки; 2) ціни товарів, на які витрачається заробітна плата» [4, с.97]

Розглядаючи пропорцію між капіталом та робочою силою в суспільстві (населенням), Д. Рикардо пояснює, що при переважанні населення над капіталом є два шляхи покращення ситуації: або збільшити капітал, або зменшити населення; проте для розвинених країн, де всі плодючі землі в експлуатації, перше призведе до зубожіння всіх класів населення. В праці також піднімається питання перенаселення: припускається, що найкращий гарант попередження перенаселення — зростання стандартів життя.

Д. Рикардо виділяє наступні тенденції: зростання населення призводить до зростання складності праці для отримання продуктів життєвої необхідності. Тому науковець проводить аналогію з рентою, тобто вона, як і заробітна плата, зменшуватиметься через зростання складності отримання додаткової одиниці їжі з пропорційним підвищенням праці, що застосовується на її видобування. Проте між заробітною платою так рентою існує велика різниця: при зростанні населення так звана «хлібна плата за працю» знижується, в той час як рента зростає, а грошова рента через зростання цін продукту землі зростає ще швидше.

Ще Адам Сміт казав, що заробітна плата залежить від попиту та пропозиції на працю та від вартості продуктів життєвої необхідності, з чим і погоджується Рикардо, проте Бьюкенен запевнений, що тільки попит та пропозиція впливають на заробітну плату, хоча насправді всі науковці мають рацію і дискутують, не помічаючи, що говорять по одне й те саме, адже Бьюкенен логічно включає ціни в пропозицію робочої сили, сам того не помічаючи.

Зі свого боку, Т. Мальтус був критиком трудової теорії вартості, і казав про те, що праця, що куплена за товар, дорівнює праці, яка витрачена на його виробництво, з чим категорично не погоджувався Д. Рикардо.

Найбільш суттєвим висновком, до якого приходять Давид Рикардо є неефективність «законів про бідних», тобто неефективність утримання державою рівня життя на певному рівні за рахунок відбирання цих коштів у багатих. Через це порушується ринкові та природні механізми, що регулюють заробітну плату, кількість населення тощо, при тому, знижує прагнення бідняків до праці задля самопідтримки, що в свою чергу веде до більшого зниження національного доходу. Проблема тут полягає і у можливості відмінити подібні закони, адже це може здатися для населенням підступністю з боку влади. Ці закони, за думкою Рикардо, набуватимуть деструктивнішого значення зі стабілізацією розвитку та зростання добробуту населення.

Щодо доходу підприємця, А. Сміт визначає його як частину продукту, що залишається у підприємця по сплаті заробітної плати, тоді як після сплати ренти

та позичкового відсотка підприємець отримує прибуток. Через те, що ціни на «хліб» визначаються кількістю праці на тій ділянці землі, яка не платить ренту, так само як і ціни на промислові товари, які залежать від кількості праці, що пішла на їх виготовлення, не залежить від ренти. Тому вартість товарів фермерів та фабрикантів ділиться лише на дві частини: на заробітну плату та прибуток. Вже на цьому етапі можна побачити, що ці дві економічні категорії знаходяться у конфронтації. Припустивши, що вартість сировини і, як наслідок, їжі підвищиться, бачимо, що доля грошової заробітної збільшується, відповідно прибутку — зменшується, проте реальна («хлібна») заробітна плата зменшується, в той час як рента, як грошова, так і реальна, зростає, при чому грошова більше. Тобто, з підвищенням цін на сировину ціни всіх таких товарів як сукно, чи ситець мають підвищитись, але, як вказує Рикардо, це відбудеться не тому, що заробітна плата підвищилась, а тому, що на сировину, з якої виготовлена продукція виробництва витрачається більше праці. Ціни ж на дорогоцінні метали при цьому збільшуватись не мають. Тож, прибуток залежить від заробітної плати, яка, в свою чергу, залежить від цін на продукти, що забезпечують відтворення робочої сили; тому з тенденцією суспільства до розвитку, зростання чисельності та багатства, норма прибутку схильна до зниження. При чому, норма прибутку виробників продукції, ціна якої не підвищиться, тобто яка не має під собою вартості продукту землі (не родовищ), знизиться ще більше. Не зважаючи на те, що норма прибутку фермерів знизиться, сума прибутку з галузі почне зростати.

Після Д. Рикардо дискусії розподілу доходів продовжились. Так, у 1948 році Дж. Ст. Міль в своїй праці «Основи політичної економії» писав, що розподіл багатства залежить від звичаїв та законів у суспільстві, які створюються правлячою його частиною. А за теорією К. Маркса заробітна плата є платою робочій силі за виконану роботу в обсязі його товару. Тобто, найманий робітник виробляє більше, ніж споживає, а надлишок виробленого продукту над тією кількістю, яка забезпечує відтворення робочої сили, розподіляється між двома іншими класами: капіталістів та землевласників.

1.2 Перерозподіл доходів населення

Всього існує два канали отримання доходів: ринковий та неринковий. Перший на відміну від другого формується через систему ринкових відносин та включає в себе доходи від продажу майна та від експлуатації факторів виробництва (заробітна плата, підприємницький дохід, відсоток від капіталу, рента) (було розглянуто в першому пункті). До неринкових можна віднести: перерозподіл первинних доходів, дохід домогосподарств в натуральній формі та дохід з інших нерегулярних джерел.

Проблема розподілу та перерозподілу в суспільстві бере свій початок ще з давніх часів, а набирає значних обертів з формуванням і розвитком держави як основного «судді» та «контролера» народу. Суб'єктом розподілу могли бути будь-які блага. Завдання розподілу такого блага як власність активно вирішували держави, які не були великими прихильниками принципу «Laissez-faire». Радянський Союз — найвідоміший приклад радикального та суттєвого втручання держави в економіку зокрема та суспільство з його соціокультурними процесами загалом.

Наразі в світі склалось здебільшого негативне відношення до такої кардинальної політики, що проводилась, або досі проводиться, соціалістичними країнами та їх доктрин, які за природою мають на меті розподілити блага найбільш «чесним» та «справедливим» шляхом; хоча відповідна практика критикується, як правило, з інших причин. Незважаючи на дуже обережне ставлення суспільства в цілому до втручання «нічного сторожа» в розподіл благ, розподіл грошових коштів вважається чи не найосновнішою функцією держави. Не важливо, який устрій в країні існує, чи яка базова економічна доктрина взята за вектор руху до загальносуспільного добробуту, розподільча та перерозподільча функції все ще залишаються і залишатимуться на плечах влади.

Для чого це потрібно? В перш за все, забезпечення достойних умов життя непрацездатного населення: людей у віці глибокої старості, людей з

інвалідністю, дітей, що позбавлені опіки тощо. Держава бере на себе відповідальність забезпечити всі верстви населення будь-якого віку, статі та статусу мінімально допустимим рівнем життя.

Зараз держава, уряд України та інших розвинених країн, має вплив на різні сфери суспільного життя та економіки. Відсоткова ставка, емісія грошей, ставка податків, величина акцизів та список товарів, з якими стягується акцизний збір, джерела цільових фондів держави, ПДВ, податки з доходів фізичних осіб та прибутків, мінімальна заробітна плата, закони Господарського кодексу, мито, ембарго, облігації, дотації чи інші субсидії, курс національної валюти — це тільки невелика частина інструментів, що можуть застосовуватися «верхівкою» для стимулювання, гальмування чи будь-якого іншого впливу на економіку країни. У різні періоди становлення і розвитку капіталізму країнами були обрані за основу ті чи інші стратегії в регулювання; вони були то жорсткішими, то м'якшими, але й досі не визначено і не визнано оптимального шляху та головної теорії, яка б описувала найсприятливіший спосіб використання вищевказаних інструментів.

Очевидно, що використання різних економічних важелів не носять односторонній характер, а навпаки — таким чи іншим чином мають вплив на суперечні інтереси суспільства, його прошарків та груп. Основна суперечність — соціальна рівність і справедливість та економічна стабільність і стійкість. В свою чергу ці дві основні суперечності знаходяться також в певній залежності, де економічна сторона з часом має вплив на соціальну. Таким чином, вищезгадана суперечність може бути інтерпретована як інша: між довгостроковим та короткостроковим добробутом населення. В схожій залежності перебувають два фонди, що формують додаткову вартість в процесі капіталістичного виробництва: фонд нагромадження та фонд споживання.

Нагромадження має чималий вплив в довгостроковій перспективі, споживання ж — в короткостроковій. Так само, як і в капіталіста постає питання, як використати (у якій пропорції розділити) свій прибуток, отриманий в процесі виробництва, так і держава стоїть перед вибором тієї чи іншої політики щодо

накопичення і використання фондів, поповнених за рахунок економічно активного населення. В цьому випадку перед державою стоїть вибір спрямування акумульованих коштів на користь забезпечення соціального або ж економічного добробуту країни, а також самий спосіб і характер накопичення фондів з доходів населення.

Найбільша розбіжність думок науковців щодо трактування доходів населення полягає в акцентуванні різної сутності доходів: економічної та соціальної. Виходячи з соціальної сутності, дохід направлений на задоволення матеріальних і духовних потреб людини та відтворення та розвиток людського потенціалу; таким чином, з такої позиції, доходи населення маю включати в тому числі і матеріальні блага, що отримують громадяни не опосередковано (без залучення грошей). Прихильники економічної сутності доходів населення, навпаки, визначають останні безпосередньо як самі грошові надходження, адже саме вони є індикатором розвитку процесів і явищ, що відбуваються в національному господарстві. [5, с.15]

Загалом, доходи населення можна класифікувати за наступними критеріями:

1. За формою виплати (грошові [загальні; чисті]; натуральні)
2. За ознакою інфляції (номінальні; реальні)
3. За джерелом отримання (трудові; нетрудові; приховані)
4. За періодом отримання (до участі в праці; від участі у трудовій, підприємницькій, громадській діяльності; тимчасово непрацюючими; після завершення трудової діяльності)

При чому, чисті доходи прийнято коригувати з урахуванням трансфертів у натуральній формі.

Структуру доходів населення прийнято вважати такою, що складається з:

- 1) грошовими доходами населення;
- 2) доходами від домашнього господарства;
- 3) вартістю безоплатних послуг;
- 4) соціальними трансфертами в грошовій формі та ін.

Грошові доходи населення в свою чергу можна поділити на доходи від оплати праці, доходи від підприємницької діяльності та доходи від власності.

Реалізація доходів відбувається шляхом їх витрат на споживання чи то товарів, чи то послуг, що формує основу трудового потенціалу; а вже структура споживання залежить не лише від сукупного доходу, а й від самої структури населення, його культурного рівня та трудового потенціалу. Доходи формуються залежно від двох чинників: особистісного та загальнодержавного. До чинника особистісного рівня відносять такі фактори: освіта, професія, кваліфікація, досвід роботи, продуктивність праці тощо; до загальнодержавного ж: економічний клімат країни, соціальні гарантії, фіскальну, економічну та соціальну політики держави, рівень безробіття, умови для ведення бізнесу тощо.

На жаль, неможливо повністю уникнути в суспільстві прошарку населення, які не здатні самотужки про себе піклуватись, тому це залишається і залишатиметься перманентним питанням і, відповідно, завданням держави. Після цього логічно постає питання, де взяти блага на існування вищевказаного прошарку населення. Відповідь вже придумали давно, але за формою це була або данина у матеріальному вигляді, здебільшого продукти з земель, або як це вже давно закріпилось в сучасному світі — податки громадян у грошовому вигляді. Податки в широкому розумінні цього слова в принципі необхідні як джерело не тільки фінансування різних класів населення, а й функціонування уряду як такого. Що фінансувати — зрозуміло, звідки — теж, а як?

На це питання намагаються відповісти науковці різних епох: проблема оподаткування з його основними принципами постало ще за часів Конфуція 400 років до н.е., проте тодішня економіка суттєво відрізнялась від сучасної. Із зародженням капіталізму, в часи коли почали з'являться нові «світлі голови економіки», проблематика податкових стягнень почала загострюватись та набирати нові оберти. Вже в 1784 році Адам Сміт розробляв основні принципи оподаткування [6]:

1. Суб'єкт кожного штату має зробити свій вклад в підтримку влади якомога швидше відповідно до їх можливостей

2. Податок, що платить кожен громадянин, має бути чітко визначений, а не довільний

3. Кожен податок має бути стягнуто в такий час чи в такій формі, які будуть зручними для платника

4. Кожен податок повинен бути таким спроектований, щоб якомога менше брати з кишень людей і якомога менше залишати відібраним поза тим, що вноситься до державної казни

Тобто, в вищевказаних принципах прослідковується упередженість Сміта до зловживання владою своїх повноважень і надмірного втручання в хід розвитку економіки.

В свою чергу, Вільям Ньюмарч у 1861 році теж намагався уточнити принципи оподаткування і на питання, чи податок потребує податок від кожного платника однакових жертв так само як і він має бути з усіх стягнений однаково, Вільям відповідав, що кожна людина має право та можливість визначити міру жертви, яку вона принесе. І навіть у 1998 році було представлено доклад організації економічного співробітництва та розвитку, який починався з принципів оподаткування Адама Сміта, які можна коротко описати такими словами: 1) справедливість; 2) визначеність; 3) зручність сплати; 4) помірність. Вони були і включені в керівні принципи хорошої податкової політики Американського інституту дипломованих бухгалтерів 2001 року та одразу доповнені 2-ма іншими принципами: 5) простота; 6) нейтральність. Далі список було доповнено наступними пунктами: 7) економічного зростання та ефективності; 8) прозорості; 9) мінімального податкового розриву; 10) відповідності державним доходам. У 2017 список доповнили ще 2 пунктами: 11) інформаційна безпека; 12) звітність перед платниками податків. Податкова служба США у 2009 році теж назвала прозорість одним з ключових принципів, а до спрощення системи оподаткування призивали члени конгресу ще у 1936 році.

Джеймс Міррліс у 2011 році, погодившись з принципами Сміта, додав і свої пропозиції: 1) мінімізація негативного впливу на добробут та економічну

ефективність; 2) мінімізація адміністративних витрат та витрат на дотримання вимог; 3) справедливості не лише в розподільчому сенсі; 4) прозорість.

Мусонда Кабінга [7] зауважує: «Цікавою особливістю, яку можна підкреслити, є те, що завжди велися обговорення про "правильні" принципи оподаткування та/або "справедливу" систему оподаткування, і що ніколи не було однозначно прийнятих наборів принципів». Так, хоча це дійсно так, проте при формуванні тієї чи іншої податкової системи, яка з часом стає все більш міжнародною, повертаються до витоків, а саме — до Сміта, який перший письмово виклав свої думки щодо основних фундаментальних принципів; проте науковець так і не навів докази необхідності та/або достатності останніх.

Ханнеке Пріз у своєму дослідженні [8] враховує всі вищевказані тенденції щодо принципів оподаткування і пропонує для визначення оптимально списку використати метод триангуляції. Науковиця пропонує дослідити запропоновані принципи 3-ма методами: обширний історичний огляд, опитування фокус-групи, письмова відповідь експертів. За результатами було визначено 6 фундаментальних принципів оподаткування:

1. Ефективні та дієві адміністрування та комунікація
2. Конкретне, нейтральне та зрозуміле законодавство
3. Справедливість, що впливає на різні рівні суспільства
4. Обов'язок платників податків робити внесок у суспільство проти обов'язку держави знаходити баланс між завеликими та занижкими ставками
5. Користь суспільству від оподаткування
6. Змінити небажану соціальну поведінку

Можемо помітити, принципи, загалом, сформовані загально, без конкретних пропозицій. По суті, ця кваліфікаційна робота шукає відповідь на питання, що вище вказано під пунктом 5: «Користь суспільству від оподаткування». Можемо дійти висновку, що хоча загальні принципи в цілому зрозумілі, проте точних вказівок, які хоча б описували причинно-наслідкові зв'язки досі не визначено.

Одним із перших, хто фундаментально підійшов до дослідження перерозподілу, був Давид Рикардо, який в 1817 році видав свою працю «Про принципи політичної економії та оподаткування». Податки за Рикардо [4, с.186] — це та сама частина продукту землі, яка стягується чи то з капіталу, чи то з доходу та надходить державі. За думкою науковця немає таких податків, які б не були схильні зменшувати силу накопичення. Проте, податки, що стягуються з доходу не обов'язково на нього падають, точно так само, які і не обов'язково податки падають на капітал, які були з нього стягнені. Основна задача держави з цього боку — стимулювати накопичення, тобто зробити так, щоб податки сплачувались не з капіталу, а з доходу, тим самим змусивши платника зменшити споживання, залишивши капітал незмінним. Одним з прикладів неефективної політики оподаткування науковець наводить введення в Англії податку на спадщину, з якої в отримувача спадщини не виникає бажання скоротити споживання, а просто сплатити податок зі тієї ж спадщини, зменшивши при цьому свій капітал, тоді як те саме стягнення у вигляді податків з доходу, слугчи вина викликало б бажання «затягнути паски», аби не втрачати капітал.

Далі було б доречно розглянути як саме різні податки впливають на розподіл доходів. В першу чергу, податок на сировину відбивається на ціні, адже ні на ренту, ні на заробітну плату, ні навіть на прибуток останній не може бути нарахований, адже тоді норма прибутку зменшиться, пропозиція сировини впаде, що все одно призведе до збільшення ціни. Проте, через подорожчання сировини робоча сила матиме необхідність через деякий період у підвищенні їхньої плати, після підвищення якої норма прибутку і фермерів, купців і фабрикантів знизиться. Тобто, з одного боку через всезагальне споживання «хлібу» податок ляже на всіх, а потім ще вплине на капіталістів (при чому, грошові капіталісти другого впливу не зазнають). Тут також важливим фактором є те, що через підвищення цін товарів, в які входить сировина, продукція країни на міжнародному ринку стає неконкурентоспроможною. Попри те, що на перший проміжок часу ціни на продукцію відносно закордонних аналогів виростуть, також податок на сировину призведе до того, що різна продукція

зазнає різного відносного підвищення цін через різний вміст в ній сировини, а тому і їх мінова вартість відносно одне одного зміниться. Як зазначає Рикардо [4, с.220], останнє відобразиться на неефективному розподілі капіталу всього світу, яке регулюється краще за все при існуванні природньої вартості. Реальна рента ж втрат не зазнає, а грошова збільшиться.

Щодо оподаткування земельної ренти, Рикардо стверджує, що на відміну від, наприклад, податку на сировину, податок на ренту лягає лише на землевласника. Проте, це стосується лише «реальної земельної ренти», але через те, що на ділянці лендлорда може розташовуватись побудований ним капітал, який має іншу природу, аніж реальна земельна рента, і приносить йому прибуток; тому податок, який часто падає на всю суму, сплачену фермеру землевласнику, падає в тому числі і на прибуток лендлорда, який може бути стягнуто з покупців продуктів землі шляхом підвищення ціни [4, с.224]. Через це фактично податок, який без розборів падає на плату землевласнику, з одного боку буде стягнуто з останнього як податок з землі, а з іншого — з покупців сировини як податок на капітал землевласника. Цікавим є те, що десятину Рикардо розглядає як досить рівномірним податком, тоді як Сей каже, що нема більш нерівномірного стягнення як десятина, проте Рикардо вказує на хибність логіки Сея і спростовує його упередженість. [4, с.246]

Податок на ренту з будівель буде падати або на орендаря, або власника будівлі, або землевласника. За нормальних умов на думку Рикардо, податок лягає на орендаря, проте якщо податок завищений та/або попит занизький, то податок починає лягати і на землевласника. На думку науковця, оподаткування ренти з будівель не є надто справедливим, адже тисне на конкретний клас — землевласників.

Всіляке ж оподаткування прибутку призведе до зростання ціни того товару, з прибутку виробництва якого цей податок стягується. Однак, за відсутності податків в країні ціни би підвищувались пропорційно зміні вартості грошей, тоді як з існуванням податків на прибуток зміна вартості грошей змінювала б ціни товарів не пропорційно через існування різних пропорцій

основного та оборотного капіталу на виробництвах, а податок на прибуток стягується лише пропорційно останньому. Давид Рикардо розглядає також цікаву ситуацію та приходить до цікавого іншого висновку: якщо податок на прибуток стягуватиметься з усіх капіталістів окрім фермера, тобто ціна хліба залишиться без змін, все одно фермер зазнає фінансового навантаження через зростання всіх цін, так само і землевласник. Тобто, всезагальний податок на прибуток з капіталу призведе до підвищення цін, зменшення попиту на предмети не першої необхідності, але не землевласників, адже їм зростання цін будуть компенсовані зростанням цін продукту його землі, а від того і грошової ренти.

На фоні суперечливості заробітної плати та прибутку виникає питання і про вплив податку на заробітну плату на розподіл доходів. Податок на заробітну плату, як пояснює Рикардо, викликає такі ж наслідки, як і податок на прибуток, а саме — зниження норми прибутку і лише в деякій мірі — зниженням заробітної плати через відповідне зменшення попиту на робочу силу. Податок же на предмети розкоші несе лише споживач цих предметів.

Ще однією важливою теорією з позиції перерозподілу може бути розглянута теорія суспільного добробуту. Тут визначаються показники рівня життя населення, та критерії його визначення. Основним представником та дослідником цього напрямку є Абрахам Маслоу. В розвиток теорії добробуту також зробили внесок наступні науковці: Адам Сміт (продуктивні сили мають бути пропорційними потребам споживачів; джерело добробуту — доходи: заробітна плата, прибуток, рента), Джеремі Бентам (добробут визначається щастям населення), Альфред Маршалл (добробут ґрунтується на надлишкові споживача — різниці між сумою, яку покупець готовий заплатити за товар, та сумою, яку платить насправді), Артур Пігу (суспільний добробут не лише залежить від економічних чинників, але й включає в себе показники якості життя: доступність освіти, громадський порядок, умови життя, медичне обслуговування, умови відпочинку тощо). В свою чергу, Артур Пігу підкреслює важливу роль національного доходу та притримується думки, що добробут може бути виміряний в грошовому еквіваленті; також зосереджує увагу на

перерозподілі доходів більш справедливим шляхом: від багатих до бідних. Джон Кейнс вводить поняття ефективного попиту, створення якого вважає чи не найголовнішою задачею держави з метою збільшення рівня добробуту. А Вальфредо Парето вводить інструмент, яким ще довго користуються інші науковці, при побутові моделей добробуту — так званий оптимум Парето: ситуація за якої будь-який перерозподіл ресурсів не збільшує корисності в суспільстві.

Через неоднорідність чинників отримання доходів для громадян, а також через об'єктивні ринкові чи неринкові принципи отримання доходів, в суспільстві природньо виникає той чи інший рівень нерівності доходів, що в свою чергу може залежати від різних критеріїв, як вік, стать, місце проживання, кваліфікація, продуктивність тощо. Саме ця відмінність в доходах, як результат, називають диференціацією. Одним з найбільш відомих економістів, що досліджував диференціацію в доходах населення був науковець, що запропонував досить зручний і точний інструмент для визначення нерівності — Гендрік Антон Лоренц.

Крива Лоренца (рис. 2.1) — це певне графічне відображення відсотку доходів населення, які отримують перші n відсотків населення. Крива є певним удосконаленням методом порівняння нерівності доходів населення за порівнянням величини доходів децилів чи квінтілів найбагатших та найбідніших та повністю описує всі прошарки населення. На одній вісі (абсцис) позначається певний відсоток (найбіднішого) населення, тоді як на іншій вісі (ординат) позначено відсоток доходів останніх серед сукупного доходу.

З кривою Лоренца дуже пов'язаний такий індикатор як показник Джині або коефіцієнт Джині — величина, що є мірою нерівності розподілу наявних у населення доходів. Коефіцієнт приймає значення від 0 до 1, тим самим демонструючи певний рівень неоднорідності в доходах населення, де 0 — значення, що описує стан повної рівності, а 1 — навпаки — абсолютної нерівності. Коефіцієнт визначаються шляхом ділення площі між бісектрисою

кута між вісями та кривою Лоренца на площу під бісектрисою на відрізку від 0% до 100% населення.

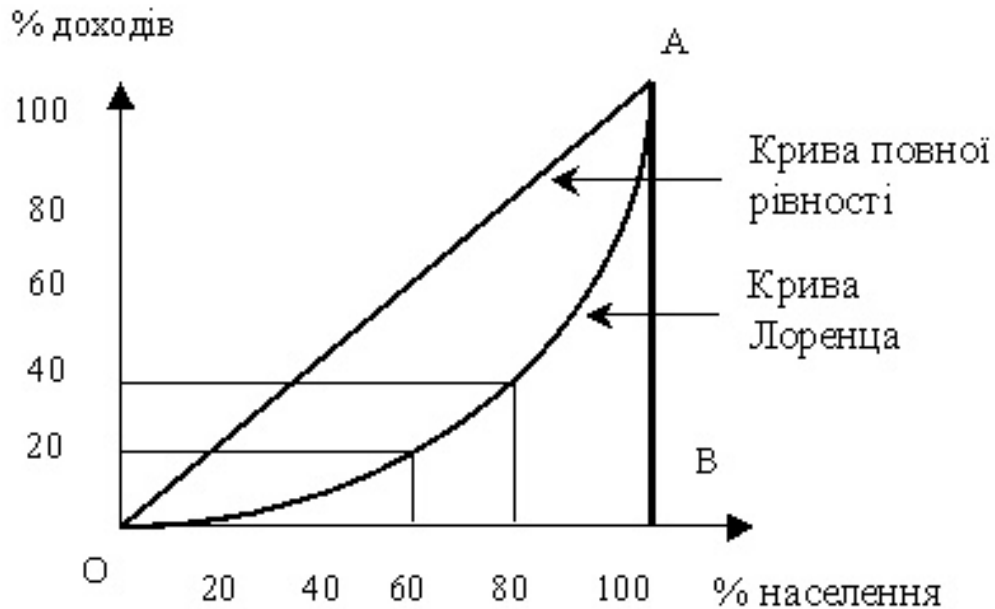

Рис. 2.1. Крива Лоренца

(Джерело: [9])

Як зазначають Цимбалюк І. О., Павліха Н. В. [5, с.33], при перерозподілі доходів населення потрібно звернути увагу на три речі:

1. Доходи найбагатших витрачаються значною мірою на імпортні товари та послуги, що не стимулює виробництво і зайнятість у країні
2. Доходи найбідніших підтримують попит всередині країни, що стимулює вітчизняну промисловість
3. Рівність в доходах має психологічний вплив на населення і формує соціальну стабільність

Система розподілу доходів побудована на 3 аспектах: ринковому, державному та договірному регулюванні. Якщо з ринковим все зрозуміло, то державне регулювання здійснюється, як вказувалось раніше, задля досягнення соціального та економічного добробуту, а також розглядає екологічні аспекти. В свою чергу, договірне регулювання знаходиться за своєю сутністю між ринковим і державним та описує взаємовідносини між суб'єктами господарювання з

накладеними законодавчими нормами. Прикладом інструменту, що впливають на договірне регулювання може слугувати індексація заробітної плати в залежності від різних чинників, визначених законодавством.

Одними з найбільших складнощів оцінки, аналізу та регулювання доходів населення є непрозорість ринку, а саме тінізація економіки, через що традиційні підходи та методи впровадження тих чи інших шляхів впливу на доходи відходять на другий план через невисоку ефективність. Автори [5] пропонують такий підхід до вирішення цієї проблеми як «декомпозиція» [5, с.63].

Декомпозиція нерівності ставить за мету не тільки дослідження та аналізу нерівності доходів загалом, але й врахування специфіки доходів домогосподарств. Така пропозиція теоретично мала б дати яснішу картину з огляду на те, що домогосподарства не схильні до приховування своїх реальних доходів з метою ухилення від сплати податків; пропозиція полягає в декомпозиції доходів родин (родинний підхід) або ж фізичних осіб (особистісний підхід).

Аналіз доходів населення може відбуватись двома шляхами: якісним та кількісним.

До якісного відносять наступні показники структури доходів:

1. За видами доходів населення
2. За витратами населення
3. Оцінка структури доходів
4. Оцінка рівня соціальних стандартів та гарантій
5. Оцінка середніх доходів за регіонами

До кількісного ж:

1. Модальний, медіанний, середній рівень доходів
2. Коефіцієнт Герфіндаля - Гіршмана
3. Коефіцієнт Джині
4. Коефіцієнт та крива Лоренца
5. Децильний коефіцієнт фондів
6. Квінтільний коефіцієнт фондів

Деякі з підходів були пояснені вище.

Існує також підхід декомпозиції за групами населення, але вважаємо розгляд цього методу не стільки економічно обґрунтованим, скільки соціально. А от декомпозиція за джерелом доходів має більше спільного з економічною теорією.

Одним з перших науковців, що зайнялись пошуком оптимального рівня оподаткування доходів, використовуючи математичні методи, був Джеймс Александр Міррліс, який у 1971 році опублікував працю «Дослідження теорії оптимального оподаткування доходів» [10]. Автор, досліджуючи, значною мірою, граничну величину податку, робить припущення щодо розумності й оптимальності використання прогресивного податку. Також в роботі приділяється увага і якісній відмінності робочої сили, такої як високо- та низько кваліфікованої. Наприкінці дослідження, на здивування науковця, результати показують, що оптимальною шкалою оподаткування доходів є майже лінійна шкала: «Можливо, найбільш вражаючою рисою результатів є близькість до лінійності податкових графіків...Цікаво, однак, що у випадках, для яких ми розраховували оптимальні графіки, максимальна гранична ставка податку виникає при досить низькому рівні доходу і після цього стабільно падає...Усвідомлюючи, що багато аргументів, які використовуються на користь низьких граничних податкових ставок для багатих, у кращому випадку ґрунтуються на дивному припущенні про те, що будь-який спосіб підвищення національного доходу є хорошим, навіть якщо він відволікає частину цього доходу від бідних до багатих, мушу зізнатися, що я очікував, що ретельний аналіз оподаткування доходу в утилітарній манері стане аргументом на користь високих податкових ставок. Але так не сталося. Я також очікував, що зможу показати, що немає великої потреби прагнути до низьких граничних ставок податку на низькі доходи, будуючи пропозиції щодо негативного податку на дохід. Це відчуття певною мірою підтвердилося» [10, с.34]. Також автор зазначає: «Дещо дивно, що податкові ставки такі низькі. Це означає, по суті, що податок на дохід не є настільки ефективною зброєю для перерозподілу доходів,

згідно з нашими припущеннями, як можна було очікувати» [10, с.33]. Не обійшлося в дослідженні й висновку щодо відмінності високо- та низькокваліфікованої робочої сили: «Результати, здається, говорять про те, що в економіці, де існує більша внутрішня нерівність в економічних навичках, податок на дохід є більш важливою зброєю громадського контролю, ніж в економіці, де дисперсія вроджених навичок менша. Ймовірно, причина полягає в тому, що в останньому випадку вплив податку на працю є важливішим порівняно з перерозподілом виплат» [10, с. 34]

Також Міррліс пропонує зосередити увагу на пошуку та розробці податку, який би міг доповнити податок на дохід та, можливо, включав би в себе відпрацьований час та трудовий дохід. «При будь-якому такому методі оподаткування ризику ухилення від сплати, звичайно, досить великі: але якщо це правда, як свідчать наші результати, що податок на дохід не є дуже задовільною альтернативою, це заперечення слід зважити попри велику бажаність знайти якийсь ефективний спосіб компенсувати незаслужені послуги, які деякі з нас отримують завдяки своїм генам і сімейним перевагам» — додає автор. [10, с. 34]

В першу чергу, коли ми говоримо про оптимальний розподіл доходів населення, логічним і послідовним буде виявлення залежності між добробутом і нерівністю в доходах населення загалом, без розподілу на певні групи. Таке дослідження проводили Герберт Люті та Міхал Хованек, виявляючи математичну залежність між валовим національним продуктом як вираження економічних показників та коефіцієнтом нерівності Джині як мірою його розподільної справедливості [11, с.1]

Перед початком дослідження, автори акцентують увагу на так званій «Теоремі неможливості» (Кенет Дж. Ерроу, 1954), яка в свою чергу строгими математичними методами доводить тезу про те, що неможливо визначити розумні індивідуальні вподобання, а потім включити ці вподобання в загальну функцію добробуту. Тобто, можна вважати, що цим Ерроу підтверджує доцільність використання принципу холізму в цьому питанні.

Лютік і Хованек задля уникнення протиріччя між справедливістю розподілу та економічним зростанням визначають та використовують нову міру F (“fairness”), яка включає в себе два основних показники: рівень ВВП (далі B) і так зване розподільче правосуддя, яке визначається як протилежний до коефіцієнта Джині ($h = 1-G$; тобто, $h = 0$ — повна нерівність в доходах, $h = 1$ — абсолютна рівність). Сама нова міра F визначена як функція, добуток ВВП та певної степеневі функції від h :

$$F = B * h^\lambda$$

Тому за допомогою введення нової змінної, завдання оптимізації двох суперечних показників зводиться до максимізації останньої. [11, с. 5]

Параметр λ показує міру переваги рівномірного розподілу доходів в рівні загального добробуту F . Таким чином, в статті наголошено на тому, що λ для різних країн або навіть однієї країни в різний період часу може бути різним. Для визначення оптимального параметра λ автори прибігають до опитування, в ході якого представникам населення пропонують обрати найбільш привабливе поєднання B та h . Найбільш привабливий розподіл відповідає максимальному рівню F , тобто максимізація цільової функції встановлюється таким чином, за якого оптимальні рівні ефективної економіки та рівномірного розподілу доходів ведуть до ситуації в країні, жаданої населенням. З нашої точки зору, такий метод визначення будь-яких параметрів в цільовій функції є некоректним, адже не орієнтований на довгострокову перспективу, так як населення обирає ситуацію, в яку потрапляє в короткостроковому періоді. У зв'язку з існуванням конкуренції між економіками різних країн і тенденцією до зростання розриву між економіками країн центру та периферії, державі, що впроваджує та слідує тій чи іншій економічній політиці, потрібно орієнтуватися на довгострокову перспективу, що є ще більшою проблемою для країн периферії, до яких можна віднести Україну.

Для аналізу науковці вдаються до розгляду двох країн центру з різними податковими політиками: Швейцарії з більш ліберальною та Німеччини як представника скандинавської моделі з соціально ринковою економікою.

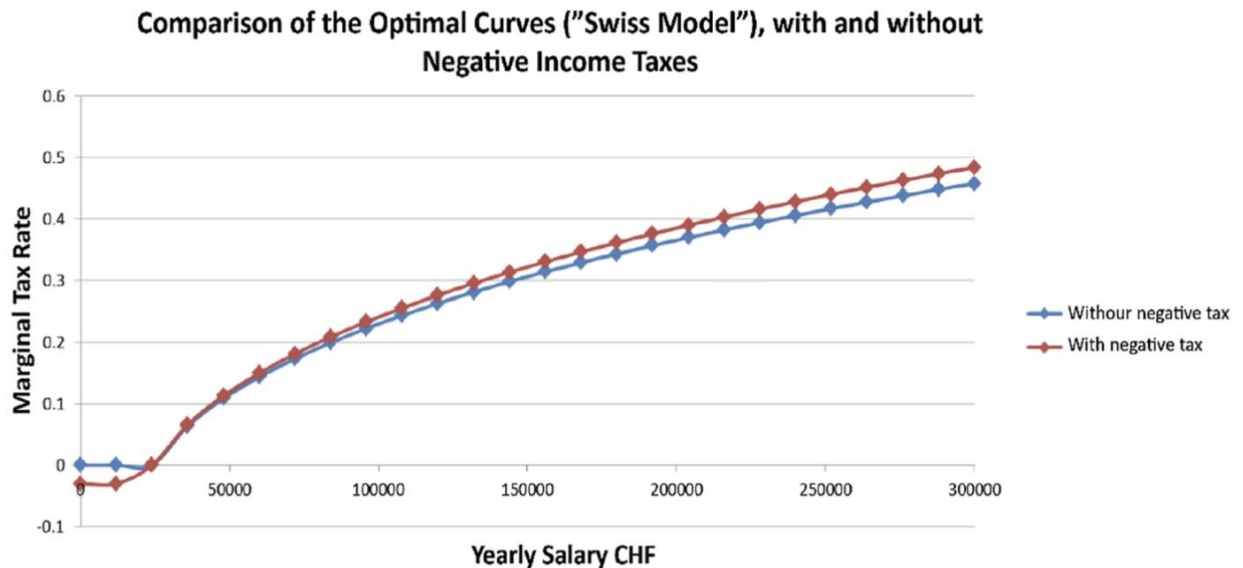

Рис. 2.2. Оптимальна гранична ставка оподаткування в ліберальній економіці
(Джерело: [11])

Оптимальна модель розподілу доходів шляхом встановлення граничної податкової ставки для різного рівня доходів, враховуючи незмінною величину податкових надходжень, що отримує країна щороку, пропонує дві півмоделі: з існуванням від'ємних податків та без них (рис 2.2). Результати моделювання показують, що зі зростанням рівня доходу в економіці з низьким рівнем втручання держави за оптимального перерозподілу гранична відсоткова ставка має стрімко зростати з нуля (а то і з від'ємних значень) з поступовим уповільненням (рис. 2.2); в той час як в більш регульованій економіці припускається доцільним лінійне підвищення граничної податкової ставки починаючи з певного рівня доходу та фіксується після визначеного значення доходу на незмінному рівні (рис. 2.3). Бачимо, що такий результат моделювання певним чином відрізняється від результату, отриманого Міррлісом.

Таким чином, в розглянутих країнах не стоїть питання наздогнати інші економіки так гостро, як в Україні, проте в математичній моделі, що

пропонується є можливість замінити необхідний параметр для формування конкретного вектору в економічній політиці: зі спрямуванням цілі в економічну справедливість чи в ефективність.

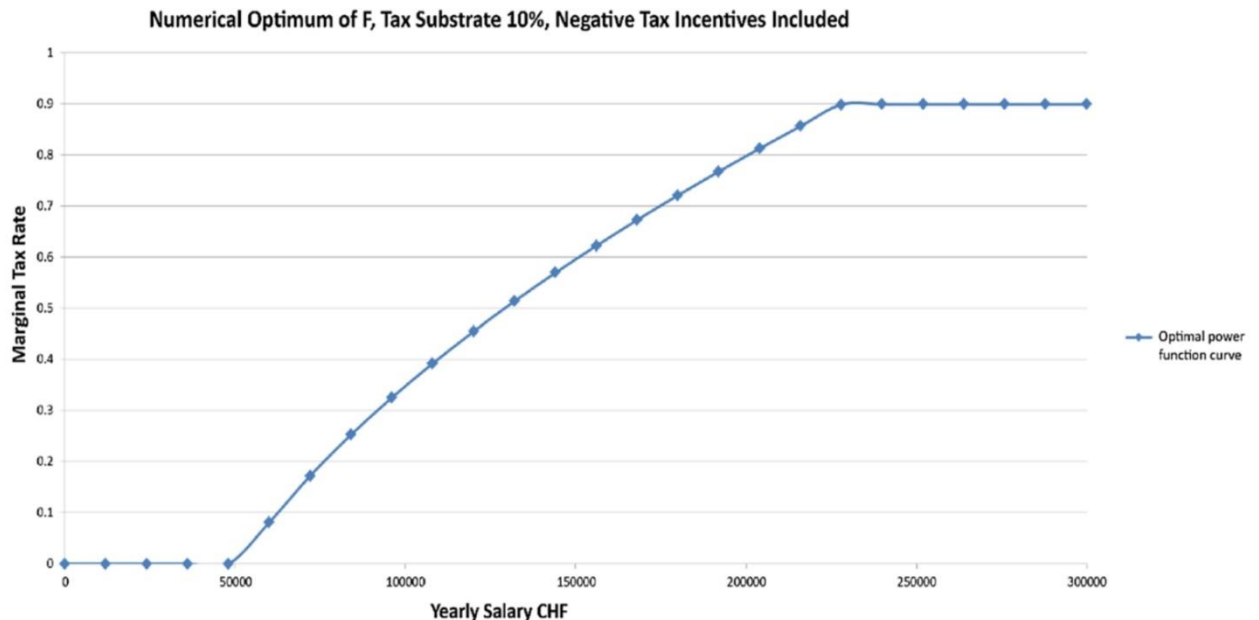

Рис. 2.3. Оптимальна гранична ставка оподаткування в економіці зі значним впливом держави
(Джерело: [11])

Загалом, математична модель, запропонована Гербертом Люті та Міхалом Хованеком, має досить просту структуру, але водночас може вважатися тривіальною, як і зазначають самі автори. Через вибір лише одного інструмента фіскальної політики, податку на доходи, модель нівелює різницю в економічних стимулах та мотивації економічно активного населення з одним рівнем доходу. Проте, виникають сумніви щодо коректності результатів за умови ускладнення та розвитку моделі, адже дохід, отриманий від підприємницької діяльності та від продажу своєї робочої сили, є різним за економічними стимулами, що його створив. Простими словами, економічні стимули підприємця та представника робочої сили з одним доходом можуть бути різними з точки зору нестабільності та ризиків діяльності. В країнах з нестабільною економічною ситуацією цей

розрив стає ще більшим. Тому для більш точного відображення дійсності, розробка моделі повинна включати детальніше дослідження не лише користуючись одним видом податку, але й інших, які по різному діють на тих чи інших економічних суб'єктів.

Своє бачення оптимальності розподілу доходів викладають і науковці Павло Долігальський та Луїс Е. Рохас в праці «Оптимальний перерозподіл з тіньовою економікою» [12]. Відповідно до назви, нова модель будується вже з врахуванням існування тіньової економіки. Автори наводять приклади економік країн, де частка останніх може досягати 70%. Також, спираючись на роботу Міррліса [10], науковці розглядають структуру з гетерогенними агентами, що мають різні здібності та можуть бути зайнятими як в офіційній економіці, так і в неформальній, а потім припускають, що модель передбачає варіант і змішаної зайнятості, тобто офіційної з неформальним підробітком. Результати моделі показують, що якщо брати до уваги можливість зайнятості лише в одній зі сфер, то найменш продуктивні 25% працівників більшою мірою зайняті в тіньовому секторі, тоді як серед середніх за продуктивністю працівників ті, хто працюють офіційно на 6% перевищують за кількістю тих, хто працює в тіньовому секторі. Як зазначають автори, ключовий технічний внесок полягає в тому, що працівники можуть забезпечувати робочу силу одночасно в офіційному та неформальному секторах, що ми називаємо підробітком. Теоретично та кількісно показано, що за рахунок існування тіньового сектору оптимальна схема оподаткування передбачає нижчі податкові ставки в усьому розподілі доходу.

Зокрема, можливість переходу працівників до повністю неофіційної зайнятості обмежує податкові ставки для осіб з низьким і середнім рівнем доходу, тоді як можливість підробітку актуальна для вищих рівнів доходу (рис. 2.4).

Також буде доцільним розглянути й інший інструмент розподілу доходів населення, не фіскальний, такий як мінімальна заробітна плата. В роботі Даміана Вергара проводиться аналіз мінімальної заробітної плати в США в період 1997 – 2019 рр. та використовуються принципи неокласичного підходу. [13]

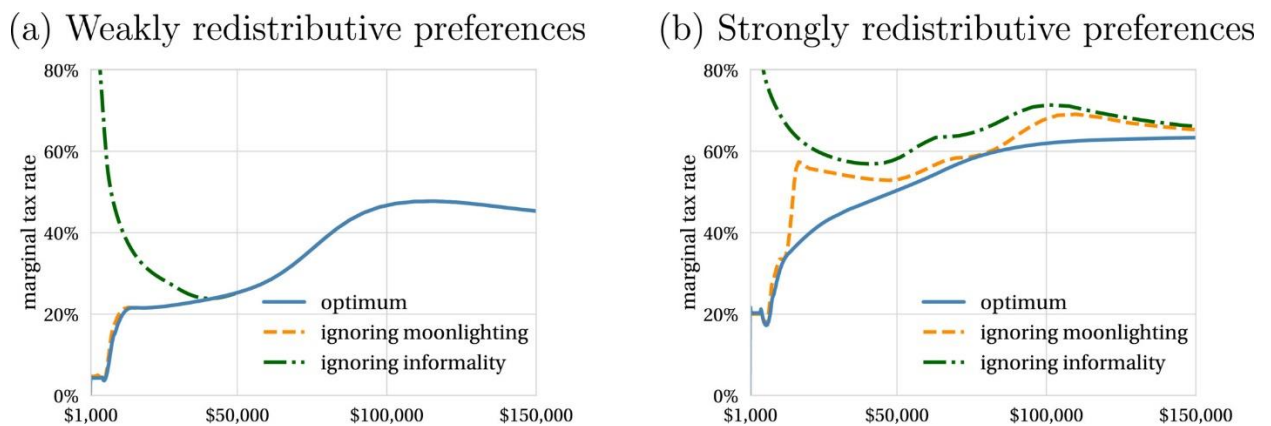

Рис. 2.4. Оптимальна гранична ставка оподаткування з врахуванням тіньової економіки

(Джерело: [12])

Таким чином, робиться висновок, використовуючи різні теоретичні основи, що мінімальну заробітну плату слід розуміти як альтернативний податок на прибуток. Тож, його бажаність зростає, коли корпоративні податки є викривленими, що, як правило, трапляється, коли технології є капіталомісткими. Коли галузі, де працівники мають мінімальну заробітну плату, є особливо трудомісткими – як це має місце в США – мінімальна заробітна плата є бажаною, оскільки вона дозволяє здійснювати корпоративне оподаткування, пов'язане з певною галуззю, що оподатковує більш трудомісткі послуги з використанням мінімальної заробітної плати, дозволяючи при цьому зменшити загальні корпоративні податки, що особливо вигідно капіталомістким галузям.

Загальне повідомлення статті полягає в тому, що існують обґрунтування для доповнення перерозподілу на основі податків мінімальною заробітною платою. Розробники соціального планування можуть отримати вигоду від використання всіх інструментів разом, щоб зробити перерозподіл більш ефективним. За вірогідних умов оптимальний перерозподіл набуває форми «триногого табурета»: цільові прибуткові податки та трансферти, позитивні корпоративні податки та обов'язкова мінімальна заробітна плата. [13, с. 34]

Висновки до 1 розділу

У результаті дослідження теоретичних засад розподілу і перерозподілу доходів населення були зроблені наступні узагальнення та сформовано такі висновки:

1. Визначено, що питання принципів розподілу та перерозподілу доходів населення в економічній теорії почали детально досліджуватись з виникненням класичної економічної теорії, хоча перші напрацювання виникали й за часів панування доктрини фізіократів. Основними дослідниками напрямку були: Адам Сміт, Давид Рикардо, Джон Стюарт Міль, Артур Пігу, Джеремі Бентам, Альфред Маршалл, Карл Маркс.

2. Обґрунтовано основні залежності між доходами трьох основних класів суспільства: землевласників, найманих робітників та підприємців (фермерів та промисловців): розмір ренти залежить від використання найгіршої землі, до обробки якої готові вдаватися фермери, аби забезпечити собі ринкову норму прибутку; заробітна плата та прибуток знаходяться увесь час в суперечності, де вирішальну роль у визначенні пропорції цих доходів, за думкою класиків, відіграє заробітна плата, яка тяжіє до мінімального доходу, що забезпечує відтворення робочої сили («залізний закон» заробітної плати), та зростає з розвитком суспільства, технологій та, відповідно, критеріїв комфорту; рента та додана вартість як дохід підприємця та найманого робітника не перебувають в прямій залежності.

3. З боку перерозподілу описано основні його принципи, визначені Адамом Смітом, такі як: 1) справедливість; 2) визначеність; 3) зручність сплати; 4) помірність; а також сучасними науковцями запропоновано ряд інших, нових, принципів оподаткування.

4. Визначено такий вплив основних податків на перерозподіл: податок на сировину підвищує вартість всіх товарів, а більшою мірою товарів першої необхідності, від чого зростає заробітна плата, зменшуються прибутки та зростають грошові доходи землевласників; податок на ренту впливає лише на ренту, проте дохід землевласника від його капіталу на ділянці варто якісно

розрізняти від доходу від користування землею; податок на заробітну плату та податок на прибуток мають однаковий вплив через суперечність цих двох джерел доходів; а податок на предмети розкоші несуть лише їх споживачі.

5. В сучасній же теорії оптимального перерозподілу доходів існує безперечна схильність до використання математичного моделювання з метою визначення ефективних податкових ставок. Проте, через відсутність поділу податків за об'єктами їх впливу, інструментарій моделювання зводиться до єдиної ставки оподаткування, до того ж дає не завжди однакові результати в роботах різних науковців.

РОЗДІЛ 2. ПРАКТИКА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН З ПЕРЕРОЗПОДІЛУ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ

2.1. Історичні аспекти та досвід регулювання доходів населення в різні періоди капіталізму

З приходом Промислової революції в Англію та згодом в інші європейські країни продуктивність праці почала зростати, що призвело до масової урбанізації та зростання виробництва. Хоча національний продукт і, відповідно, дохід на душу населення зростав, тоді, в першій половині XIX ст., реальна заробітна плата залишалась фактично незмінною. Цей період в економіці часто називають «павзою Енгельса». Однак, ця павза, попри збільшення нерівності між доходами найманих робітників та підприємців, мала й позитивну сторону і, спрямувала більшу частину доходів населення на накопичення капіталу, результатом чого став розвиток економіки країни.

Однак Енгельс не був єдиним, хто вважав, що заробітна плата залишається постійною. Проте Д. Рикардо та Т. Мальтус вважали, що внаслідок тимчасового зростання заробітної плати та рівня життя почне зростати населення, тим самим за існуючого попиту на робочу силу через підвищення її пропозицій поверне рівень заробітної плати на попередній, рівноважний, рівень. К. Маркс же припускав, що технічний прогрес призводить до економії на робочій силі та скорочення штату найманих робітників, що також, не зважаючи на зростання продуктивності робітника, усуне будь який вплив на зростання заробітної плати.

Порівняймо тенденції зростання заробітної плати, продуктивності праці та виробленого продукту під час промислової революції в Англії. Таким чином за даними [14], в період 1780-1840 рр. виробництво одного робітника зросло на 46%, тоді як індекс реальної заробітної плати Файнштейна зріс лише на 12%. Проте, не зважаючи на майже відсутність змін в рівні заробітної плати за ці роки, в період 1840-1900 рр. ситуація змінилась: виробіток одного робітника зріс на

90%, а реальна заробітна плата — на 123%. Тобто заробітна плата почала не лише зростати тими ж темпами, що і продуктивність праці, але й додавала частку, недоотриману від зростання виробітку за попередній період.

Також буде доцільним розглянути й функціональний розподіл доходів Англії. В період з 1770 року до 1840 року реальна заробітна плата зростала дуже незначно, потім почала зростати разом із виробництвом на одного робітника, а реальна рента в період з 1760 року та до кінця XIX ст. повільно зростала. Проте, інформацію щодо розмірів прибутку того часу важко оцінити, тому при побудові функцій, що визначають частки доходів кожної з 3-ох класів населення використаний певний методологічний підхід [14, с.2]. Таким чином, помноживши реальну заробітну плату на чисельність зайнятого населення, а реальну ренту на площу землі, що обробляється, можна отримати фонд заробітної плати та загальну ренту відповідно, віднімання яких від ВВП дає прибуток, а ділення сукупного доходу кожного класу на рівень ВВП дає величину їх частки в сукупному доході. Результати статистичних показників цієї частки демонструє рис. 2.1.

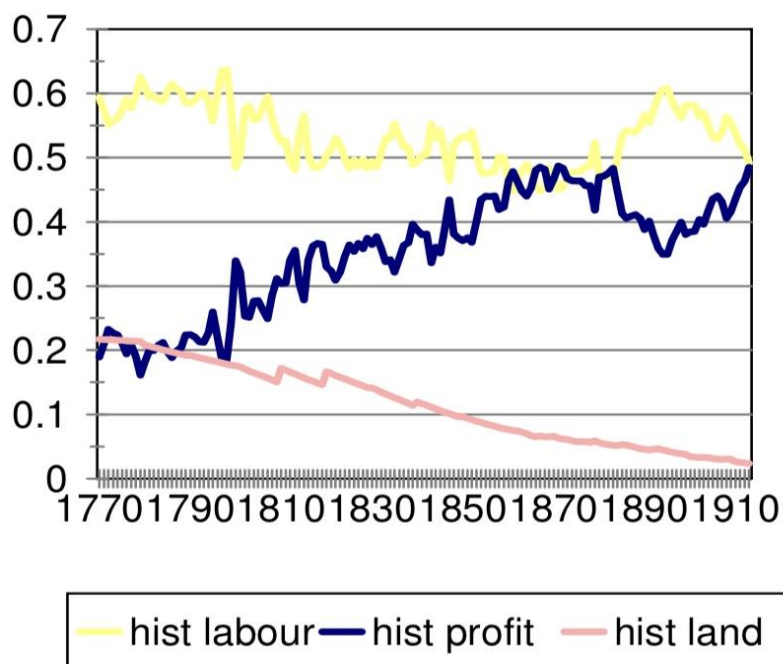

Рис. 2.1. Історичні долі факторів виробництва в період 1770-1913 рр.

(Джерело: [14])

Слід зазначити, що до 1860 року дохід від капіталу був переважно чистим доходом некорпоративних компаній, які, зі свого боку, виключали працю власників як вартість, оцінену як заробіток найманих працівників. Прибуток же включав віддачу від підприємницької діяльності та віддачу від капіталу у вузькому сенсі. Тому прибуток був скоріш розглянутий як винагорода за підприємницьку діяльність, а не віддачу капіталу, а в рахунках підприємства віддача від капіталу та віддача від підприємництва розділялись [15, с. 235]. До доходів від капіталу з 1840 року також входили доходи від житла, а до середини XIX ст. доходи від залізничних шляхів. Роберт Ален же зазначає, що за його методологією і традицією сучасності з великою часткою корпоративного прибутку в ВВП прибутки від бізнесу він приписує капіталу [14, с.3].

Тож, проаналізувавши дані з рис. 2.1, можна побачити, що частка ренти протягом століття поступово знижувалась, а між часткою заробітної плати та прибутку, очевидно, існує обернений зв'язок: частка заробітної плати з 60% наприкінці XVIII ст. впала до половини від ВВП країни до середини XIX ст., потім піднялась до піку та повернулась до свого значення в 60%, проте знову впала до Першої світової війни. Частка прибутку ж наприкінці XVIII ст. становила п'яту частину, проте до середини XIX ст. зросла вдвічі та коливалась біля рівня 40% до Першої світової.

Використовуючи розраховані значення прибутку в Англії та дані вартості основного капіталу рокам, Роберт Ален знаходить їх відношення та виражає його як реальну норму прибутку, а номінальну норму прибутку обчислює як відношення оцінки поточної вартості прибутку Діна та Коула [16] до вартості основного капіталу в поточних цінах. Таким чином, розраховану динаміку продемонстровано на рис. 2.2. Хоча номінальну норму прибутку розраховано за менший період, все ж між ним та реальним відповідним показником можна прослідкувати значне узгодження в значеннях. Як бачимо, на початку Першої промислової революції реальна норма прибутку була на рівні 10%, а починаючи з кінця XVIII ст. – початку XIX ст. – зростати до чверті до початку Першої

світової війни з тимчасовим зменшенням частки в другій половині XIX ст. до 17%-20%.

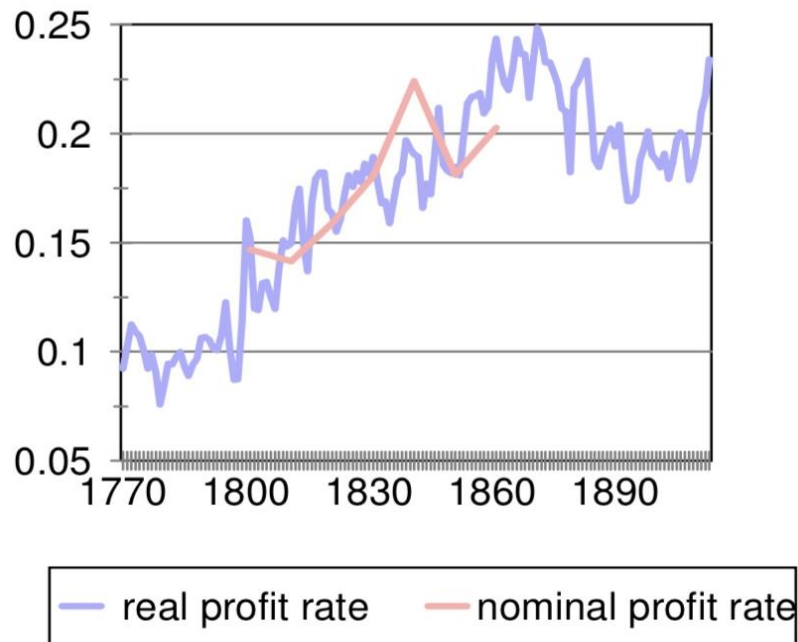

Рис. 2.2. Історичні норми прибутку в період 1770-1913 рр.

(Джерело: [14])

Пояснити павзу Енгельса, а саме диспропорцію між реальною заробітною платою та продуктивністю праці робітника, що наростала з кінця XVIII ст. до 1840 року, коли заробітна плата майже не зростала, спробував Вільям Артур Льюїс [17]. Для цього науковець умовно поділяє економіку на два сектори: сільськогосподарський та промисловий. Сільськогосподарський сектор характеризувався надлишковим населенням, дефіцитністю капіталу, нульовим граничним продуктом та зарплатою на рівні прожиткового мінімуму; в той час як сучасний промисловий сектор характеризувався високими капіталомісткістю та продуктивністю праці. Через те, що промислова революція викликала підвищення продуктивності праці, в першу чергу прибутки почали зростати та спонукати виробників до розширення виробництва, що призвело до нагромадження капіталу в промисловому секторі та зростання попиту на робочу силу. Як зазначає автор, через те, що в сільському господарстві був надлишок робочої сили, робоча сила була доступна для промисловців в нескінченно

еластичній пропозиції за прожитковим мінімумом, що і підтримувало заробітну плату в сучасному секторі на рівні заробітної плати сільськогосподарського сектору, у результаті чого прибутки зросли. За таких умов, сучасний сектор продовжував зростати до моменту повного поглинення надлишку робочої сили агросектору, подальше накопичення капіталу призводило до зростання заробітної плати разом із продуктивністю праці, адже промисловість мала запропонувати кращі умови для залучення робочої сили з непромислового сектору. Проте, Р. Ален не погоджується з В. Льюїсом та стверджує, що його пояснення не узгоджується з британською історією, адже надлишок робочої сили в непромисловому секторі не поєднується з позитивною заробітною платою [14, с.4]. Тож, на думку Алена, заробітна плата залишалась незмінною протягом тривалого часу через дисбаланс нагромадження капіталу та зростання продуктивності. Через тодішнє зростання населення співвідношення капіталу до збільшеної праці зменшилось, тому граничний продукт капіталу зростав, що збільшувало частку його доходів та нерівність у суспільстві [14, с.12].

Що стосується втручання держави в процес розподілу доходів Англії XVIII ст. – XIX ст., Рональд Макс Хартвелл [18] зазначає, що науковці, які досліджують період Першої промислової революції часто нехтують цим питанням. Тоді, на рубежі століть, Англія була учасником воєн із Францією, через що зросли податки та державний борг, що, зі свого боку, спонукало науковців до вивчення теми оподаткування, роботи яких, власне, були досліджені в першому розділі. Війни, які відбувалися паралельно з промисловою революцією, потребували збільшення податкових надходжень, через що викривлена картина впливу податкової системи на розвиток країни цього важливого для розуміння формування капіталізму періоду. Тому узгодженої відповіді на питання щодо впливу оподаткування на індустріалізацію Англії немає. Проте, не зважаючи на величезні витрати англійського уряду, зростання виробництва більш ніж компенсували останні.

За XVIII ст. номінальний дохід на душу населення в Англії зріс з 8 до 18 ф. ст., що, враховуючи зростання цін, підвищила реальний показник на 50%, більша

частина зростання була досягнута в другій половині століття; податки ж як відсоток національного доходу коливались від 9% до 13%. Проте, з початком XIX ст. податки (їх доля в національному доході) піднялись вище 20%, поступово спадаючи до 11% у середині XIX ст. (наведені значення не включають місцевих податків, які становили від 10 до 17 відсотків податкових надходжень уряду). Таким чином, провівши аналіз податкових надходжень та видатків уряду, Р. М. Хартвелл робить висновки, що протягом досліджуваного періоду з 1700 до 1851 року у структурі джерел оподаткування частка надходжень з акцизів та мита не спускалась нижче рівня 55% загального доходу, досягаючи свого локального максимуму в 70% надходжень в 1780 році перед Наполеонівськими війнами. Проте, під час воєн введення податків на дохід призвело збільшення їх у структурі надходжень, зростання до майже 35% частки податків з власності (які включали податки на доходи) та, відповідно, зменшення значення мита та акцизів. З 1816 року податки на доходи скасували, що знизило частку податків на власність до найнижчого рівня за весь розглянутий період (10% - 14%) та призвело до нового зростання частки мит та акцизів вже до 72% у 1831 році. Після поновлення податків на доходи у 1842 році, частка доходів з власності знову зросла до 18%. Також варто помітити, що існувала ще одна стаття доходів – так званий гербовий збір – збір, що стягувався при придбанні землі чи нерухомості, який був незначний у XVIII ст., проте швидко зріс після 1800 року і залишався високим до 1850 року. У видатковій частині бюджету повністю домінувала війна та фінансування військових боргів. Хоча після 1800 року витрати на державне управління значно зросли, вони залишались відносно невеликими та ніколи не були визначальним фактором податкової політики. Натомість, обслуговування державного боргу поглинало від 30 до 40 відсотків державних витрат у XVIII ст., в між 1816 та 1850 роками взагалі склали половину витрат держави, що дуже непокоїло тогочасних науковців, а Д. Рикардо навіть пропонував погасити борг одноразовим стягненням капіталу.

Як зазначає Р. М. Хартвелл, в період з 1700 до 1850 рр. В Англії була розроблена податкова система, яка збереглася й донині: річна звітність перед

парламентом, коротко- та довгострокове запозичення, розмаїття прямих та непрямих податків різної гнучкості та еластичності, аби дозволити значне та змінне збільшення податкових надходжень, як акцизний податок, запроваджений в 1640 році, чи податок на доходи. З часу зростання видатків держави з кінця XVII ст. в країні час від часу експериментували з різними видами податку. Так, з того часу використовувались і податки на особу, і гербові збори, і мита з акцизами, і земельні податки, які мали б бути загальними податками на майно; проте, зі зростанням видатків уряду, податок на землю не приносив відповідного збільшення доходів, через що був скасований в 1798 році, щоб бути заміненим на податок на дохід. Також після 1770 року практика оподаткування Англії включала податки на: вікна, карети, прислугу, житлові будинки, коней; магазинний податок тощо. Проте, деякі з них виглядали як відчайдушні спроби підвищити доходи держави в період зростання витрат [18, с.16]. В 1797 році, коли стало зрозуміло, що існуюче оподаткування не може покрити витрати на війну, було прийнято рішення підвищити податки, що опосередковано оцінювали становище людей, як от через кількість коней, вікон чи карет, проте такий крок не дав бажаних результатів, тоді і було введено подохідний податок, що дав кращі результати.

Під час розгортання Першої промислової революції фінансова задача уряду фактично зводилась до ефективного способу поповнення державного бюджету, який визначався потребами воєн, а не ефективного наладження статей витрат. На той час держава майже не приділяла уваги наслідкам податкової політики з точки зору перерозподілу коштів, за винятком закону про бідних, який фінансувався за рахунок місцевих податків, а оподаткування багатших прошарків населення більше сприймалося як потенційний інструмент поповнення бюджету, аніж інструмент перерозподілу доходів з метою встановлення більшої справедливості. За XVIII ст. уряд змінив принцип, за якого бідні не мали сплачувати податків на такий, що податкове навантаження має падати на всіх. Однак, хоча уряд не займався питанням економічного зростання,

враховуючи нищівні наслідки війни, можна стверджувати, що Англія вийшла з цього періоду країною з найсильнішою економікою в Європі.

Після певного досвіду Англії в оподаткуванні в більшості випадків, вважалось, що податок на землю не може бути перекинутий на інших і падав на землевласника, податки на дохід також було важко перекинути, хоча податок падав сильніше на сільське господарство [18, с.24], мито падало на споживачів, гербові збори – на комерцію. Загалом вважалось, що податки стримували виробництво, тому по закінченню воєн спостерігалась тенденція до зниження податкового навантаження до ХХ ст. Підбиваючи підсумки діяльності уряду Англії під час промислової революції, хоча вона не була спрямована на соціальні потреби через воєнну нестабільність того часу, Р. М. Хартвелл робить висновок: «У міркуванні того, скільки оподатковувати та як найкраще оподатковувати, англійці, як і в багатьох інших аспектах у період промислової революції, були розумними й успішними» [18, с.25].

Починаючи з ХХ ст. у світовій практиці стає більш загальне сприйняття фіскальної політики не лише як інструменту формування державних ресурсів, але як перерозподільчого інструменту. Паралельно виникало 2 питання: щодо справедливого розподілу доходів та щодо втручання держави в цей процес. Як зауважує Приймак З. В. [2, с.149], рушійна сила ринкової економіки — нагромадження багатства, на основі якого відбувається розподіл доходів, адже переважно заможніші люди мають більше можливостей у привласненні більшої їх частки. Тобто, за таких умов розподіл не може бути рівномірним. Проте думки економістів з цього приводу не збігаються: в той час, як одні стверджують, що зростання економіки відбувається за рахунок людей з більшим доходом, адже норма заощадження в них більша, тому і більша їх частка може спрямовуватись на інвестиції, інші ж підтримують позицію, що для реалізації більших обсягів товарів та послуг, які були викликані збільшенням інвестицій, доходи бідніших прошарків мають також зрости, тобто нерівність має стати нижчою.

Такі чинники як криза зовнішньої заборгованості, інфляційні процеси, економічні рецесії, зміни політичних курсів, структурні реформи та інші

призвели до зниження частки праці в багатьох країнах Латинської Америки з середини 1970-х років, що слугує гарним прикладом деструктивного впливу диференційованих доходів. Тоді крупні землевласники отримували велику ренту та не мали стимулу для використання нових методів інтенсивного виробництва, а в домогосподарств не було можливості перейти до більш сучасних методів господарювання. У цьому випадку нерівність не збільшила стимули багатших верств населення до заощаджень та інвестування, а направила їх доходи на споживання. Тому Економічна Комісія для Латинської Америки та Карибського басейну вважала, що державна політика перерозподілу доходів має спрямовуватись на обмеження споживання заможного населення для спрямування їх доходів на заощадження та інвестиції [19]. На противагу Латинській Америці, де в 90-х роках спостерігався нечуваний рівень нерівності та відсутність економічного зростання, в той же час в певних азійських країнах, де державна політика значною мірою була спрямована на вирівнювання доходів населення, спостерігалось значне пожвавлення економік.

По закінченню Другої світової війни і аж до 70-х років ХХ ст. держава значною мірою втручалась в економіку та зокрема впливала на більш рівномірний розподіл доходів, проте в подальшому уряди країн ставали більш схильними до регулювання економіки ринковими процесами, відтоді нерівність між найманими працівниками та капіталістами та іншими групами в межах цих двох категорій почала зростати [2, с.154]. Внаслідок глобалізації нерівність не лише всередині країн зростала, але й між ними.

Аналіз функціонального розподілу показує, що починаючи з 1980 року до 2007 року частка заробітної плати в структурі доходів в багатьох країнах, здебільшого розвинених, зменшилась на 5 пунктів і більше. Зокрема, така зміна відбулась у Сполученому королівстві, Бельгії, Нідерландах, Франції, Норвегії, Швеції, Фінляндії, Сполучених штатах, Австралії; а в Ірландії, Португалії, Австрії, Німеччині та Новій Зеландії більш ніж на 10 пунктів. Таке поглиблення нерівності часто пояснюють відмовою від повоєнної політики, яка полягала в регулюванні заробітної плати відповідно до темпів зростання продуктивності

праці. Значна частина зниження частки доходу праці припала на період 1980-1995 рр. Таке збільшення розриву, за словами Приймак З. В. [2, с.154], призвело до фінансової кризи 2008-2009 років. Сама ж криза змінила функціональний розподіл: таким чином, за період 2007 – 2009 рр. в ЄС, США та Японії операційний прибуток, який і є часткою капіталу зменшився на 8,5%, 2,4% та 11,4% відповідно, тоді як скорочення оплати праці склало 1,2%, 0,6% та 4,5% відповідно [20].

Загалом, з кінця Другої світової війни до світової фінансової кризи 2008 – 2009 рр., в багатьох країнах по всьому світі прослідковувався обернений зв'язок між стабільним економічним зростанням та нерівністю доходів населення, що і доводиться в ході багатьох емпіричних досліджень науковців [2, с.159].

2.2. Сучасні системи оподаткування в зарубіжних країнах

Франція була фундатором багатьох нововведень в систему оподаткування. Так, тут вперше з'явилися акцизи на цукор, велосипеди, автомобілі, а французький економіст вперше запропонував податок на додану вартість, якій швидко поширився і понині успішно використовується в багатьох країнах. На всіх рівнях (центральному, регіональному та місцевому) в країні налічується близько 200 податків, зборів, а також обов'язкових та парафіскальних (тобто таких, які стягуються від імені держави на користь фондів, організацій, підприємств) платежів [21, с.17]. Шкала податкових ставок на доходи фізичних осіб носить прогресивний характер та станом на 2024 рік варіюється від 0% (на дохід до 11 294 євро) до 45% (на дохід від 177 106 євро) [22]. Одиниця оподаткування (або фіскальна одиниця) — сім'я, тобто оподатковуються сім'ї, а величина податку залежить від кількості їх членів; в залежності від цього дохід фіскальної одиниці ділиться на кількість часток (діти рахуються за 0,5 частки, дорослі — за цілу) і оподатковується за шкалою, потім множиться на кількість часток і сплачується з родини.

Франція неабияк багата на різноманітність податкових пільг та соціальних заходів, хоча, здавалось би такий звичайний податок як єдиний соціальний внесок відсутній. Так, одна з таких пільг є доплата до доходу низькооплачуваним працівникам, яка є альтернативою допомогою у зв'язку з безробіттям, таким чином, стимулює створення робочого місця та зменшує видатки на повне утримання непрацевлаштованих. Загалом французька система соціального страхування станом на 2024 рік збирає внески роботодавців та працівників у розмірі 50% та 20% відповідно (в Україні — 22% та 3,6%), а 30% фінансується державою [23]. Також у Франції існує податок на приріст вартості капіталу, який фактично сплачується за продаж будівель, земельних ділянок, паїв та акцій; а на розповсюдження і продаж тютюнових виробів встановлено державну монополію. На чисті активи (тобто за вирахуванням поточних податкових витрат), вартість яких перевищує 800 000 тис. євро накладається прогресивний податок від 0,5% до 1,5%. Проте, з огляду на те, що багато економістів критикують прогресивне оподаткування через зниження стимулу до економічної діяльності, у французькій податковій системі існує поняття податкового щита, який полягає в обмеженні суми 4-ох податків (на доходи, на соціальне страхування, на багатство та місцевих податків на нерухомість) 50% від чистого доходу минулого року. Дарування та спадщина також оподатковується, при чому, прогресивно; оподаткування можуть оминати лише подружжя, яким перейшов спадок, або близькі члени сім'ї за умови не перевищення певного ліміту. Проте останній податок є юридично і процесуально складним, тому він був скасований в багатьох інших країнах.

Німеччина — країна, де виникло поняття податкової держави та сформувалась система поглядів на державне управління. Тому саме тут, завдяки роботам науковців сформувались два вагомих напрямки, які вплинули на уявлення про державні фінанси: камералістика, що ставила на перше місце державу і порядок, на противагу ринку та цінам; та принципи оподаткування А. Вагнера, який, на відміну від А. Сміта, стверджував про їх історичну визначеність та приділяв значну увагу інтересам держави та суспільства.

Згідно з федеральним устроєм країни її податкова система за ознакою адресного надходження закріплених податків має вертикальну структуру, тобто надходять фіксовано до федерального, земельного (регіонального) чи місцевого бюджету [21, с.37]. Інша ж група податків — не закріплені та спільні для двох чи всіх рівнів. Під впливом того чи іншого політичного настрою та інтересів (централізованих чи децентралізованих) пропорції деяких спільних податків можуть змінюватись. Таким чином, це дозволило в 1990 році після об'єднання німецьких земель швидко вирівняти різність добробуту Західної та Східної Німеччини.

Відмінною рисою податкової системи Німеччини є глобальний (або німецький) тип оподаткування, який є діаметрально протилежним до іншого — шедулярного (англійського) типу. Якщо в шедулярному принципі справляння податку джерело доходу було ключовим, то за глобального — значення має лише величина «чистого» доходу (з врахуванням відрахувань). Податок з доходу, що отримують фізичні особи, частково сплачується роботодавцем (податок на заробітну плату), частково безпосередньо платником (податок на інші доходи). Тож, станом на 2024 рік, коли річний дохід досягає 11 604 євро, він починає обкладається 14%-им податком та досягає 45%, якщо розмір доходу складає 277 825 євро [24].

Не менш бідна, ніж у Франції, система соціального страхування Німеччини, саме вона була впроваджена першою в Європі (1884 р.). Внески в відповідні фонди за законодавством порівну оплачуються як працівником, так і роботодавцем. Система сповнена податковими кредитами, знижками та пільгами та побудована таким чином, що стимулює страхування: пенсійне, медичне, по безробіттю, у зв'язку з доглядом за дітьми тощо. Перед справлянням податку на прибуток корпорації спочатку сплачують муніципальну бізнесову надбавку (від 14% до 17%) відповідно до розташування своїх підприємств, що зменшує оподатковуваний прибуток для подальшого справляння податку. Також, передбачений податок на приріст ринкової вартості капіталу, від якого звільняється дохід від продажу нерухомості, яка перебувала у власності більше

10 років, та від інших активів, якими володіли більше року, для часткового нівелювання спекулятивних інтересів власника активів. Від продажу акцій аналогічно стягується податок у розмірі 25% доходу при реалізації частки менше 1%, в іншому випадку, податок складає 60% [21, с.42]. Також в країні діють податки на дарування та спадщину (також прогресивна ставка, як і у Франції) та на лотереї, азартні ігри та навіть на собак.

Загалом, в податковій системі Німеччини прослідковується стимулювання населення до праці та формування середнього класу шляхом оподаткування багатьох речей, пов'язаних з надмірним споживанням, чи таких, які виходять за рамки забезпечення стандартних потреб людини, що часто вдало поєднується з усуненням зовнішніх екстерналій та збереженням екології.

«Відмітна риса сучасної податково-пільгової політики Італії – залучення із-за кордону різних кваліфікованих фахівців, підприємців, зірок спорту, дослідників, навіть багатих пенсіонерів за умови переносу податкової резиденції в Італію» [21, с.56]. З точки зору італійської економічної школи фіскалістів, податки — плата за суспільні блага, які виробляє держава; тобто, діяльність держави ототожнюють з діяльністю фірми.

Перед справлянням податку на доходи фізичних осіб, в Італії з валового доходу вилючаються всі обов'язкові та добровільні внески; самі ж ставки ПДФО варіюються від 23% (на дохід до 28 000 євро) до 43% (для доходів у розмірі 50 000 євро та більше) [25], а також резиденти сплачують додатковий ПДФО у регіональний та місцевий бюджети за ставками від 1,23% до 3,33% та від 0% до 0,8% відповідно. Також наявна система податкових кредитів у зв'язку із зайнятістю, самозайнятістю, пенсійним забезпеченням чи сімейним станом. Загалом, система соціального страхування в країні схожа з тією, що в багатьох країнах ЄС. Так само, тут існує і податок на капітал, який ще називають спекулятивний, спадщину і дарування у розмірі 4-8%, що в рази менше ставки в інших країнах, таких як США, Франція, Німеччина, податок на трансфер нерухомості, який складається 10%-го ПДВ та 3-ох фіксованих зборів, місцеві збори з туристів від 1 до 7 євро (станом на 2024 рік), на державному рівні —

податок на прибуток (24%), а на регіональному — податок на виробничу діяльність (3,9%). У деяких містах встановлений так званий податок на скупчення, який сплачується при в'їзді в центральну частину міста.

Загалом, як зазначають В. Л. Андрущенко та Т. В. Тучак [21, с.70], хоча за щедрістю соціальних програм, страхування Італія не відстає від інших провідних країн ЄС, як і в плані формальних вимог в адміністрування податків, проте часто громадяни не добросовісно ставляться до їх сплати, зокрема мафія та корупціонери. Через це багато уваги приділяється вихованню культури податкової законності в школах. Також показово, що роль податкового «контролера» виконує елітний підрозділ збройних сил, так звана Фінансова гвардія.

Податкова система Сполучених Штатів Америки через масивність країни та розміри економіки варто особливої уваги. За традицією з розглянутими федераціями, податкова система держави складається з трьох рівнів: федеральний, штатний та місцевий.

Індивідуальний ПДФО, впроваджений у 1913 році, стягується за прогресивною шкалою з більшим роздрібленням, ніж в попередньо розглянутих країнах, та диференційований на чотири групи платників: одинаки, подружжя зі спільною або окремою подачею декларації та домогосподарства (усі інші); приміром, для категорії одинаків податок нараховується у розмірі починаючи з 10% для всіх найменших річних доходів до 11 300 дол. США до 37% для доходів від 609 350 дол. США та вище [26]. Такі самі відсоткові ставки але з іншою шкалою застосовані для 3-ох інших категорій платників. Ще на так давно, у 2017 році максимальну ставку було зменшено з 39,6% до 37% [21, с.111]. Порядок оподаткування для визначення суми податкового зобов'язання (або повернення сплаченого податку) наступний: з валового доходу віднімають знижки та вилучення для валового доходу (отримують скоригований валовий дохід), потім — знижки та пільги, отриманий результат множать на ставку податку, після чого віднімають податкові кредити та аванси.

Система соціальних пільг з ПДФО США включає: відрахування на благодійні внески (може знизити ПДФО до 60% від скоригованого валового доходу); податкова пільга на дітей; податковий кредит у зв'язку з інвалідністю; освітній податковий кредит двох видів: американський ОПК та довічний ОПК; відшкодування на студентські позики; податковий кредит на автомобілі, на купівлю будинку, придбаного вперше, на сонячну енергію, на нерухомість; податковий кредит для власників житла з низьким рівнем доходу (надається будівельним компаніям для стимулювання інвестицій), для орендарів, за надання шансів на роботу тощо. Можна помітити, що відповідні податкові пільги направлені на допомогу населенню за ознакою достатку, віку, стану здоров'я, а також для стимулювання отримання освіти та захисту екології. Проте дія податкових пільг обмежена величиною альтернативного мінімального податку, що зупиняє надмірне зниження оподаткованого доходу.

Після ПДФО за фіскальною вагомістю в США стоїть група цільових соціальних податків, базою для яких є заробітна плата. До цієї групи входять: податок для соціального страхування та соціального забезпечення (12,4%, оплачується навпіл з роботодавцем для найманих робітників та обмежена лімітом), для медичного обслуговування у зв'язку зі старістю (2,9%, також навпіл з роботодавцем), податок на страхування безробіття (стягується в федеральний фонд з роботодавці в розмірі 6,2% від перших 7 тис. дол. кожного працюючого та в штатний з вирахуванням 5,4% податкового кредиту). Основною відмінністю справляння соціального податку є його пропорційна ставка або навіть регресивність. Якщо ПДФО побудований на принципі платоспроможності, то останні — на принципі вигоди. Корпоративний податок становить 21% на федеральному рівні, незалежно від розміру прибутку, проте ще в минулому десятилітті податок носив прогресивний характер. На штатному рівні ж через існування фінансової автономії податкова політика різних штатів може значно різнитися. Наприклад, корпоративний податок сплачується за ставками від 0% (при чому не залежно від величини прибутку) до 12%. Так само з ПДФО: в 7-ми штатах не справляється, в інших або існують плоскі ставки 3% -

5,3%, або прогресивні від 0,33% до 13,3% [21, с.117]. Також справляється як на федеральному рівні, так і на штатному податки на спадщину (10% - 40% на федеральному), та з дарувань на федеральному (18% - 40%).

Через різні ставки податку з продаж та акцизів (які формують близько половини бюджетів штатів) в різних штатах та існування податкової конкуренції між штатами було введено податок на придбання товарів в іншому штаті. Місцеві бюджети, насамперед, поповнюються податками на нерухомість, який також залежить від її вартості, на відміну від цього податку в Україні.

Загалом, як податкова система Сполучених Штатів у зв'язку з високими ставками та невідворотністю покарань у випадку ухилення від сплати податків має репутацію «податкового пекла», а доброчесність платників викликана значною мірою жорсткою структурою фіскальної служби [21, с.133].

Велика Британія (або за офіційною назвою Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії), не зважаючи на схильності науковців того часу до невтручання держави в економіку, в 1842 році стає першою серед європейських країн, яка запроваджує стабільний податок на дохід за прогресивною ставкою від 0,8% до 5%. Станом на 2024 рік, в Британії функціонує прогресивна ставка податку на доходи фізичних осіб від 0% (для доходу до 12 570 ф. ст.) до 45% (на дохід від 125 140 ф. ст.) [27]. Таким чином, британська індивідуальна стандартна знижка (перші 12 570 ф. ст.) виконує функцію неоподаткованого мінімуму, подібною з українською податковою соціальною пільгою. ПДФО стягується одразу в момент отримання, тобто «біля джерела», сплатити який має роботодавець. На ряду з цим, в країні існують податкові пільги з ПДФО: універсальний податковий кредит (допомога на покриття певних витрат для осіб з низьким доходом, безробітним чи непрацевдатним), що можна вважати аналогом гарантованого доходу, проте його отримувач позбувається права на інші податкові пільги; пільга на виплати працівників у пенсійні фонди; податкові кредити для платників віку від 65 років; стандартна знижка на кожного утриманця; неоподатковувані до певного ліміту внески і дари благодійним організаціям. Через існування в Уельсі, Шотландії та

Північній Ірландії власних законодавчих та виконавчих органів влади відповідні регіони маю право змінювати шкалу ПДФО, тому їх податкові ставки можуть дещо відрізнятись. Окрему увагу можна приділити системі податкових пільг: як кредитів (впливають безпосередньо на величину податкового тягара), так і знижок (впливають на величину оподаткованого доходу), які використовуються в якості різного роду стимулів. Так, допомога подружжю стимулює до одруження, компенсація вартості вітамінів та їжі для вагітних — до піклування про здоров'я заради народження здорового покоління, а відшкодування витрат на пробіг на поїздки в службових цілях — до продуктивної праці через покращення умов зайнятості. Деталізація пільг доходить до функціонування відшкодування у зв'язку з підвезенням пасажирів, який також їде на роботу, що оптимізує соціально-економічне життя населення загалом. Ставки внесків на соціальне страхування: для роботодавців — 13,8% від фонду заробітної плати; для найманих робітників — 12% - 14% заробітної плати; для самозайнятих — 9% - 11% від щорічного доходу; непрацюючі маю право на добровільні внески [21, с.94]. Також, як і в інших країнах заходу, тут існує спекулятивний податок 20% (на житлову нерухомість 28%). Присутній навіть податок на кліматичні зміни, що стягується з підприємств, що використовують електроенергію, вугілля чи газ. Доходи ж місцевих бюджетів повністю складаються з податків на нерухоме майно.

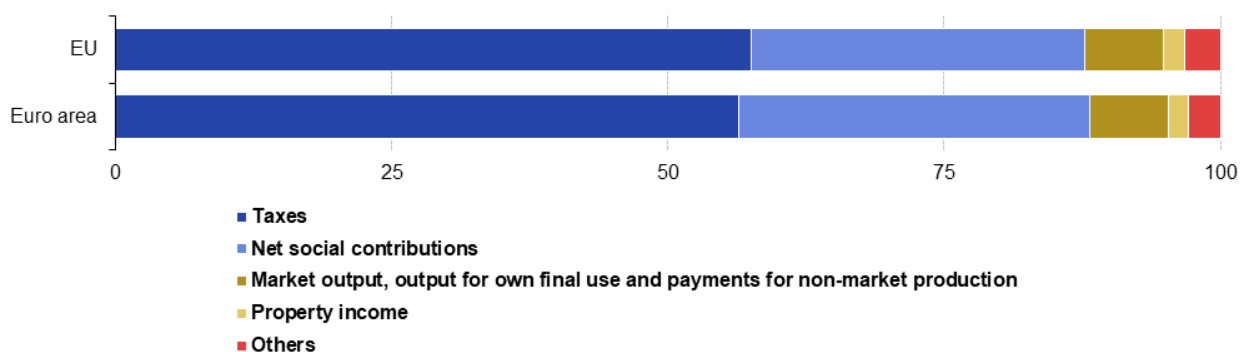
Після розгляду та дослідження основних рис та специфіки приведення політики перерозподілу доходів в деяких країнах Європи буде доцільним приділити увагу більш загальній картині перерозподілу доходів в країнах Європи, використовуючи уніфіковані показники, а саме, структуру доходів та видатків держав. Розглянувши структуру надходжень держави за 2023 рік країн Європи, а саме, країн Європейського союзу та Європейської зони (рис. 2.3), можна дійти висновку, що більша частина надходжень бюджетів держав складають податкові надходження (близько 57% в ЄС, 56% в ЄЗ), на другому місці за вагомістю надходжень — соціальні внески (близько 30% в ЄС, 32% в ЄЗ), а інші надходження, такі як: ринкова продукція, продукція від власного

кінцевого використання та платежі за неринкове виробництво (близько 7%); доходи від власності (близько 2%) та інші складають незначну частину (12% – 13%).

Composition of total revenue, 2023

(¹)

(% of total revenue)

(1) Data extracted on 22.04.2024

Source: Eurostat (online data code: gov_10a_main)

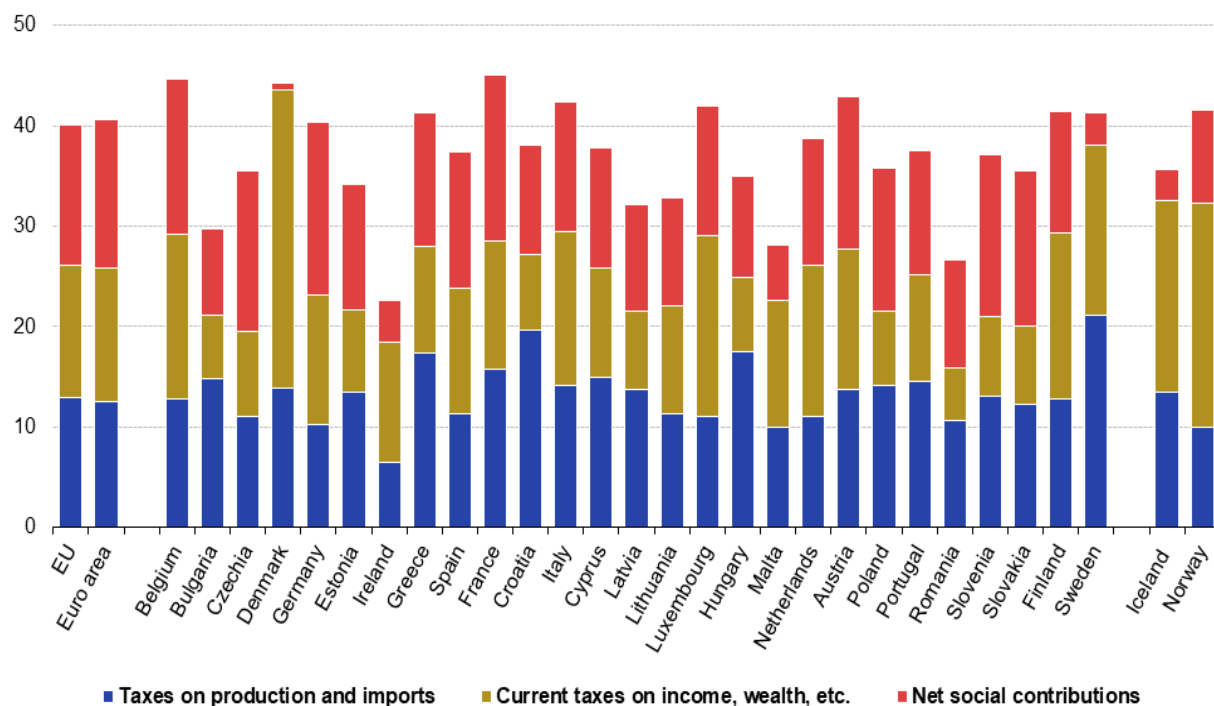
eurostat

Рис. 2.3. Структура загальних надходжень держав країн Європи та ЄС за 2023 р.

(Джерело: [28])

При детальнішому аналізі податкових надходжень та надходжень із соціальних внесків, які становлять 87% – 88% від загальних надходжень держави, за основними категоріями за цей же рік (рис. 2.4) можна зробити висновок, що у 2023 році найвище співвідношення надходжень до ВВП від основних категорій податків і соціальних внесків становило 45,1% ВВП у Франції, за нею йшли 44,6% у Бельгії, 44,3% ВВП у Данії, 42,9% в Австрії, 42,4% ВВП в Італії та 42,0% у Люксембурзі. В Ірландії (22,7%), Румунії (26,7%), Мальті (28,1%) і Болгарії (29,7%) частка ВВП, яку припадає на такі доходи, була нижчою за 30 %. Що стосується частки податкових надходжень, то в середньому за всіма розглянутими країнами ці надходження поділені навпіл на надходження з податків на виробництво й імпорт та на доходи та власність.

Main categories of taxes and social contributions, 2023 ⁽¹⁾ (% of GDP)

(1) Data extracted on 22.04.2024

Source: Eurostat (online data code: gov_10a_main)

eurostat

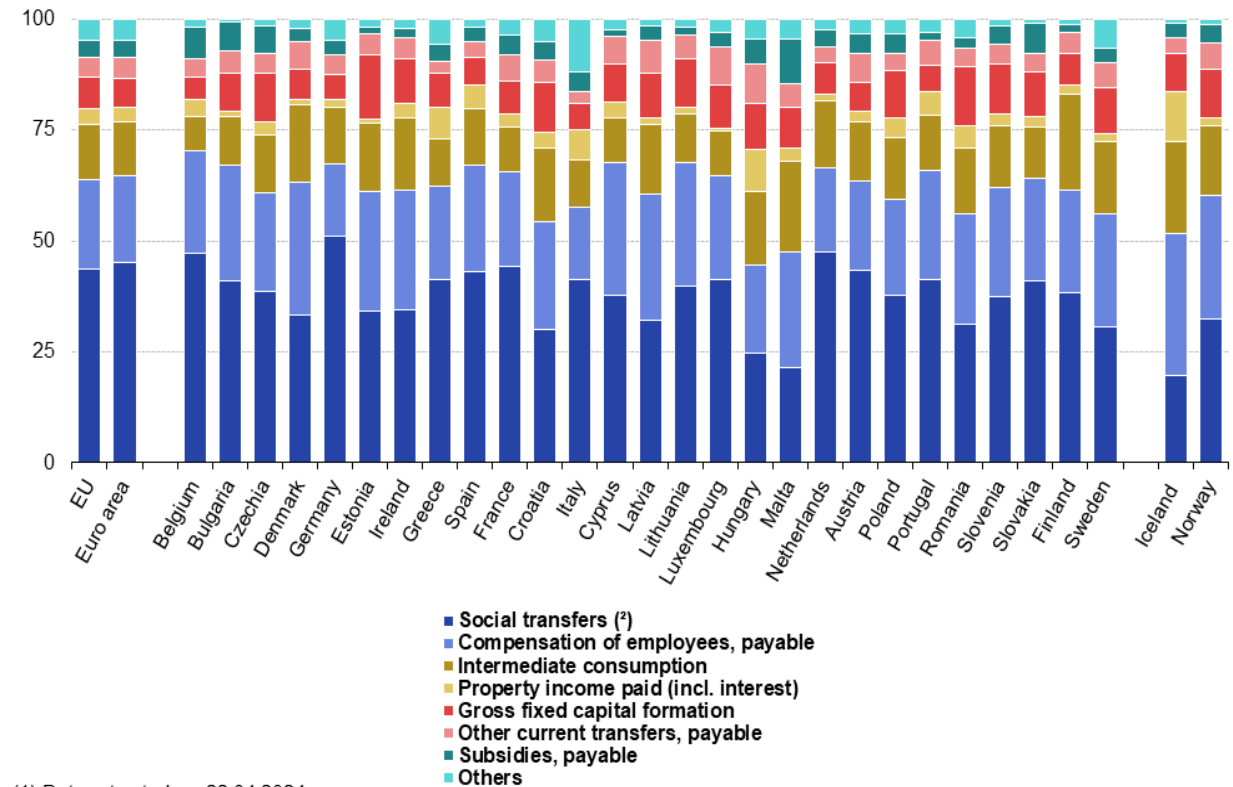
Рис. 2.4. Основні категорії податків та соціальних внесків країн Європи та ЄС за 2023 рік, % ВВП
(Джерело: [28])

Серед представлених країн за критерієм особливості структури податкових надходжень та соціальних внесків найбільше привертають увагу Данія, в якій майже відсутні надходження у вигляді соціальних внесків, при чому надходження з податків на доходи та власність складають 2/3 від усіх. Відносно незначна частка надходжень у вигляді соціальних внесків зокрема характерні в т.ч. для Ірландії, Мальти, Швеції та Ісландії. Розглянуті вище в параграфі та присутні в наведеній статистиці країни (тобто Німеччина, Італія та Франція) за структурою суттєво не відрізняються, у них структура податкових надходжень та соціальних внесків близька до загальноєвропейської.

Тепер звернемось до діаграми структур видатків держав Європи (ЄС та ЄЗ) за 2023 рік (рис. 2.5). В середньому, більше 40% (43,6% в ЄС та 45,2% в ЄЗ)

видатків країн складають соціальні трансфери, близько 20% (20,3% в ЄС та 19,6% в ЄЗ) спрямовані на оплату праці, менша частина — на проміжні витрати, виплати доходів з майна (включаючи відсотки), валове нагромадження капіталу, інші трансфери, субсидії, інше.

Main components of government expenditure, 2023 ⁽¹⁾
(% of total expenditure)

(1) Data extracted on 22.04.2024

(2) Social benefits other than social transfers in kind and social transfers in kind - purchased market production.

Source: Eurostat (online data code: gov_10a_main)

eurostat

Рис. 2.5. Основні категорії видатків країн Єврозони та ЄС за 2023 рік, %

всіх видатків

(Джерело: [28])

Серед розглянутих країн найбільша частка соціальних трансфертів виплачується в Німеччині, найменша — на Мальті (проте найбільша частка витрат субсидій) та в Ісландії (де відносно значна частка виплачується власності, в тому числі відсотки). А в Естонії та Румунії відносно більше йде на нагромадження капіталу.

2.3. Диференціація населення по рівню доходів в зарубіжних країнах

Після того, як було розглянуто системи оподаткування провідних країн Європи та США та загальну картину структур надходжень та видатків країн ЄС та Єврозони буде доцільно проаналізувати як те чи інше втручання держав в економіку впливає на нерівність розподілу доходів в тій чи іншій країні.

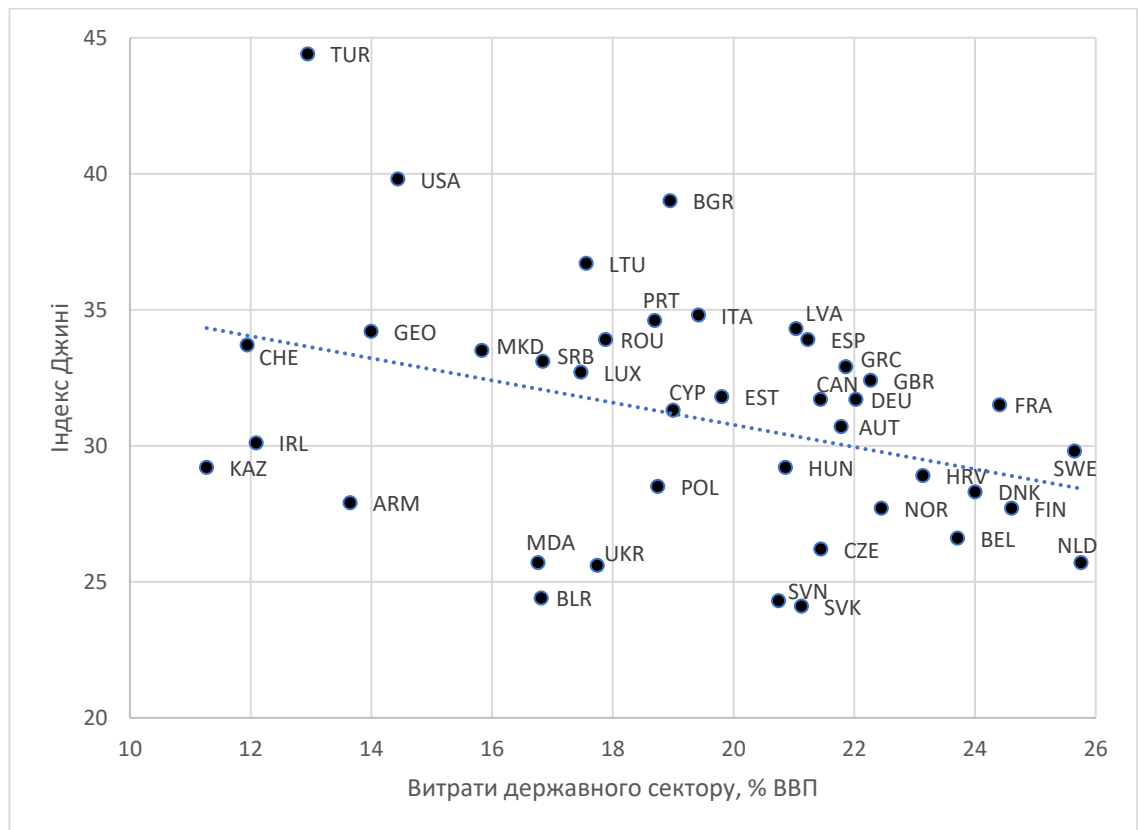

Рис. 2.6. Витрати державного сектору та індекс Джині деяких країн

(Джерело: побудовано автором за даними [29])

Використовуючи дані сайту Міжнародного Банку [29], скористаємось такими показниками як Індекс Джині як індикатор нерівності доходів країн (де 0 — абсолютна рівність, а 100 — абсолютна нерівність; вертикальна вісь) та відносну величину витрат державного сектору у % ВВП (горизонтальна вісь) (рис. 2.6). Серед представлених країн: країни Європи та Центральної Азії, а також США та Канада. У дослідженні представлені показники за 2021 рік, проте,

через брак інформації, показники Джині по Україні, Швейцарії та Білорусі були взяті за 2020 рік, а Норвегії, Північної Македонії, Німеччини та Канади за 2019 рік. Можна побачити певну залежність між цими показниками, а саме — обернену: зі зростанням втручання держави в економіку, збільшуючи частку державних витрат в структурі ВВП спостерігається тенденція до зниження індексу Джині і, відповідно, нерівності доходів в країнах. Більше, зі зростанням регулювання держави видно тенденцію до зменшення дисперсії вибірки, тобто спостерігається ущільнення значень індексу Джині. Тож, загалом за розглянутими країнами індекс нерівності коливається від 24 до 45 з найменшими значеннями в Словаччині (24,1), Словенії (24,3), Україні (25,6), Молдові (25,7) та Нідерландах (25,7), найбільшому — в Туреччині (44,4), США (39,8) та Болгарії (39,0). Більшість значень знаходяться в діапазоні 25 – 35 одиниць. Що стосується частки державних витрат в структурі ВВП, показник коливається від 11% до 26% з найменшим значеннями в Казахстані (11,27%), Швейцарії (11,94%), Ірландії (12,09%) та Туреччині (12,95%) та найбільшими — в Нідерландах (25,76%), Швеції (25,65%), Фінляндії (24,61%) та Франції (24,41%). Більшість значень знаходяться в діапазоні 16% – 24%. При чому, серед 40 розглянутих країн Туреччина, яка є однією з країн, де найменша частка держави в економіці, виявляється країною з найнерівномірнішим розподілом доходів, а Нідерланди — де один з найнижчих рівнів нерівності доходів — країна з найбільшою часткою державних витрат, тобто найбільшим рівнем втручанням держави в економіку, що зайвий раз доводить обернений зв'язок між показниками, що розглядаються.

Тепер дещо видозмінимо графік, використовуючи показник «Rule of Law», або «верховенство закону», розрахований за методологією Міжнародного Банку, який відображає уявлення про те, наскільки агенти довіряють правилам суспільства та дотримуються їх. Показник варіюється від -2,5 до 2,5 в бік збільшення «верховенства закону» (далі ВЗ). Тож позначимо країни зі значеннями більше 1,5; між 0 та 1,5 та менше 0 одиниць чорними, сірими та світло-сірими крапками відповідно (рис. 2.7).

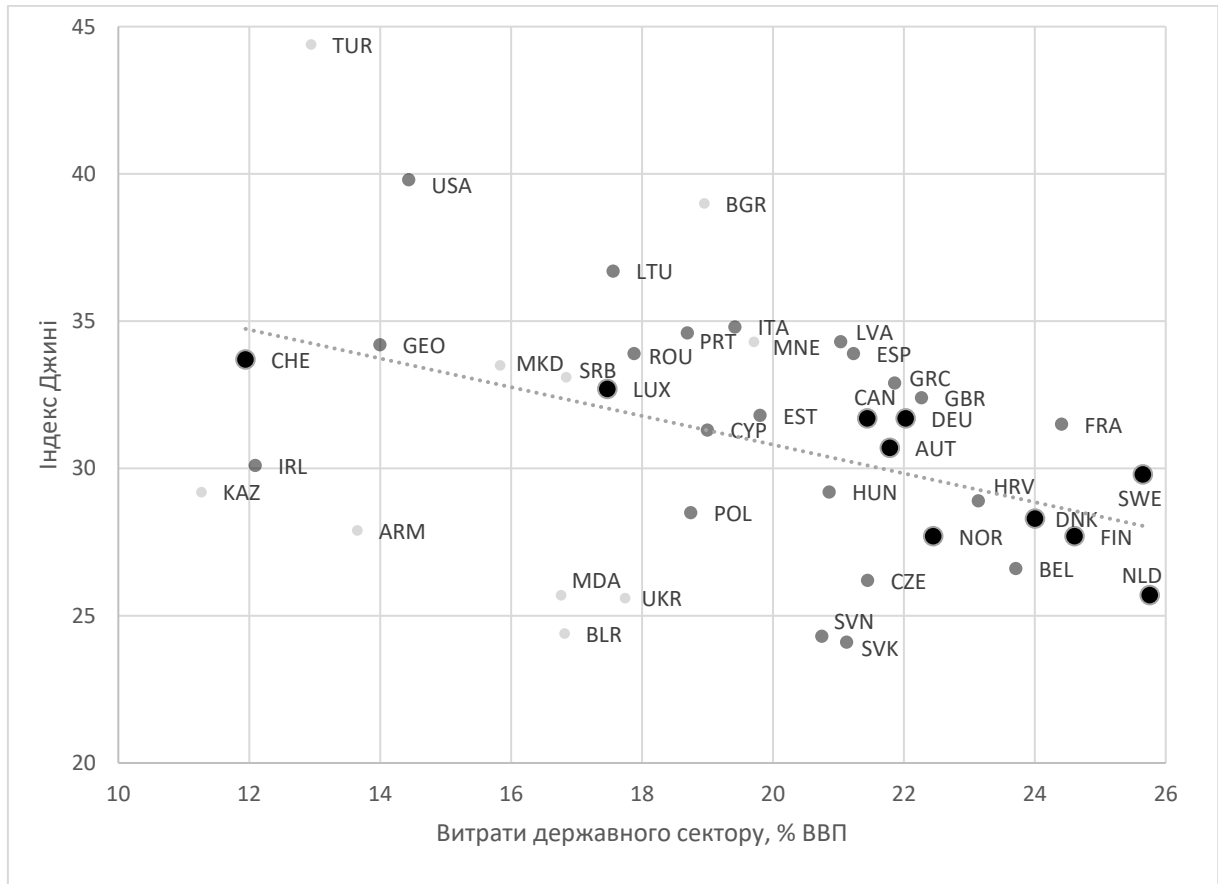

Рис. 2.7. Витрати державного сектору та індекс Джині деяких країн
(темнішими крапками позначені країни з високим показником «верховенства
закону»)

(Джерело: побудовано автором за даними [29])

Звернемо увагу, що держави з найвищими показниками ВЗ розташовані щільніше та ближче до лінії тренду, багато з них — з найбільшою часткою державних витрат в економіці. Країни з найнижчими показниками ВЗ — навпаки — розташовані з більшою дисперсією, більш хаотично та непередбачувано. Така картина може свідчити про те, що за більш неухильного слідуванням законам та довіри до влади, політика держави, зокрема з перерозподілу доходів, стає більш передбачуваною та дієвою.

Висновки до 2 розділу

У результаті дослідження практики зарубіжних країн з перерозподілу доходів населення були зроблені наступні узагальнення та сформовано такі висновки:

1. Проаналізовано досвід Англії як країни, з якої почалась Перша промислова революція, країни, де, по суті, зародився капіталізм. Таким чином, в процесі пошуку нових джерел податків та внесків уряд сумлінно старався вводити все більш нетривіальні податки, такі як податки на карети, коней, прислуг та навіть вікна та двері. Проте прогресивна, як зараз здається, ставка зовсім не була інструментом зменшення нерівності в суспільстві, тим паче в наукових колах на той час була поширена думка про дестимулювання заощаджень та інвестицій капіталістів високими податковими ставками і, як результат, уповільненні економічного зростання. Натомість, така політика була обумовлена необхідністю поповнення державного бюджету задля ведення воєн, які були нагальною проблемою того часу, а потенційним джерелом поповнення безпосередньо виступали доходи та власність багатших верств населення.

2. Визначено основні погляди урядів на перерозподільчу політику за період капіталізму. Так, наприклад, в період Великої депресії, податкова політика держав була націлена і на перерозподіл та зменшення нерівності в доходах, тоді наратив про «дестимулювання капіталістів до нагромадження капіталу» змінився на «ефективний попит», який обґрунтовував факт необхідності зростання доходів найманих робітників (як правило, з темпами зростання продуктивності праці) задля прояву попиту на товари, вироблені капіталістами за рахунок приросту їх доходів та інвестицій. Таким чином, стало зрозуміло, що оптимальний розподіл доходів, який викликатиме економічне зростання, полягає у балансі між заробітною платою та прибутком.

3. Охарактеризовано сучасний перерозподіл доходів населення в зарубіжних країнах: з часів промислових революцій втручання держави в економіку зростало; суттєво податковий тягар зріс після Другої світової війни; а шедулярна система оподаткування, що полягала у встановленні розміру

податкового стягнення в залежності від джерела доходу поступилась глобальній системі, для якої було характерне оподаткування сукупного доходу фізичних осіб. Таким чином, більшу роль перерозподілу набули соціальні трансферти, податкові пільги, знижки та подібні видатки держави. В деяких системах, як у Франції, Великій Британії та США, навіть передбачені від'ємні податкові ставки для стимулювання зайнятості для робітників з низьким рівнем доходу, таким чином держава уникає подвійного тягаря виплат у зв'язку з безробіттям, які б могла б виплачувати. Наразі, витрати державного сектору коливаються в капіталістичних країнах в середньому від 10% до 30%.

4. Проаналізувавши зв'язок втручання держави з рівнем нерівності доходів, чітко виявлено обернену залежність між показниками, при чому залежність стає сильнішою зі зростанням довіри населення до законів суспільства та їх неухильному виконанні.

РОЗДІЛ 3. ПРАКТИКА РОЗПОДІЛУ ТА ПЕРЕРОЗПОДІЛУ ДОХОДІВ В УКРАЇНІ

3.1. Структура доходів в Україні за роки незалежності

Після розпаду СРСР в новостворених незалежних державах плановий характер їхніх економік змінюється на ринковий, а заробітна плата як основне джерело доходу населення перестає бути частиною видатків держави та починає виплачуватись підприємцями [2, с.75].

Тоді аналітики Організації Економічного Співробітництва та Розвитку дали рекомендації постсоціалістичним країнам, основні з яких полягали в дерегулюванні економіки та переходу до гнучкої зайнятості.

Аналізуючи період відносно сприятливий для економічного зростання після структурних потрясінь та, зокрема, кореляцію між темпом зростанням ВВП пострадянських країн та темпом зростання заробітної плати як елемента структури доходів, Приймак З. В. робить висновок щодо млявої реакції частки віддачі праці на зміну темпів економічного зростання перед, під час та після фінансової кризи 2008 – 2009 рр. Якщо в цей період ситуація для постсоціалістичних країн загалом характеризувалась підвищенням частки заробітної плати, то для розвинутих країн — навпаки, що, імовірно, могло бути спричиненим низьким рівнем оплати праці в минулому та протіканням процесу переходу до ринку. Занепокоєні такою зміною структури доходів розвинутих країн науковці стали досліджувати її причини. Таким чином, авторка покликається на дослідження Ленслі С. [30, с.10], підкреслюючи що причинами зміни, зокрема зменшення, заробітної плати можуть бути: глобалізація, технологічні зміни, фінансіалізація, зниження впливу інститутів ринку праці та безробіття. Деякі розглянуті причини є також чинниками економічного зростання, якого прагнули постсоціалістичні країни, дотримуючись принципів дерегулювання економіки. Проте, як було вже зазначено в другому розділі, нерівність доходів та невідповідність рівня заробітної плати її рівноважному

рівню призводить до скорочення попиту та викликає обернений ефект — тобто стримування економічного зростання.

З огляду на такі передумови становлення ринкової економіки України, дослідімо детальніше нерівність в доходах населення, скориставшись індексом Джині, та рівень економічного добробуту через показник реального ВВП на душу населення за період 1991 – 2022 рр. (рис. 3.1). Дані індексу Джині через брак статистики податні за 1992 – 1993 рр., 1995 – 1996 рр. та 2002 – 2020 рр.

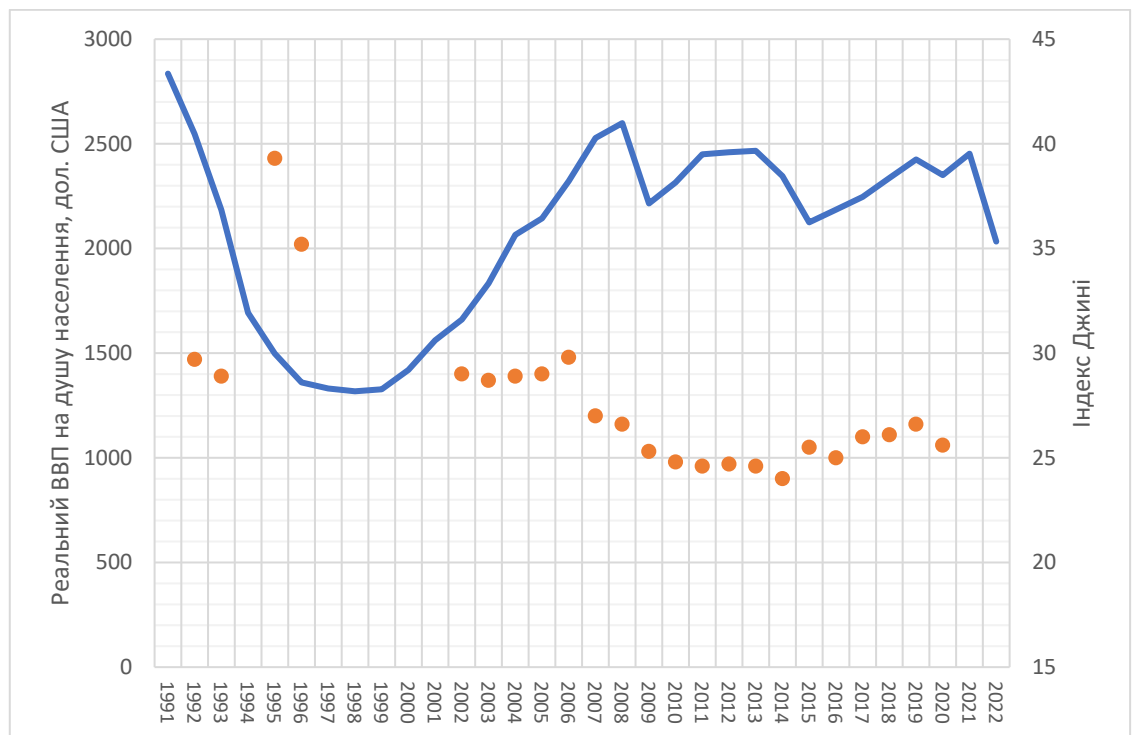

Рис. 3.1. Індекс Джині та реальний ВВП на душу населення (дол. США 2015) в Україні, 1991 – 2022 рр.

(Джерело: складено автором за даними [29])

Таким чином, реальний ВВП України за розглянутий період стрімко падав з початку отримання Україною незалежності до 1998 року, загалом скоротившись на половину, проте, за наступні роки аж до 2008 року показник стабільно зростав. З того часу ВВП на душу населення коливався від 2000 до 2600 дол. США у цінах 2015 року. Причинами такого коливання є Світова фінансова криза (2008 – 2009 рр.), політична нестабільність та вторгнення Росії

в Україну (2013 – 2014 рр.), пандемія COVID-19 (2020 рр.) та повномасштабна Російсько-Українська війна (2022 р. – донині).

В той час, нерівність в доходах за розглянутий період за період з 2002 року до 2020 року коливається від 24 до 30 одиниць, загалом знизившись в 2007 році, відколи коефіцієнт не перевищував відмітки 27 одиниць. За 1992 – 1993 рр., тобто на початок досліджуваного періоду, показник не сильно відрізнявся, становивши 29,7 та 28,9 одиниць відповідно. Період 1994 – 2001 рр. важко проаналізувати за наявними лиш даними 1995 та 1996 рр., коли показник фіксувався на рівнях 39,3 та 35,2 одиниць відповідно, значно відрізняючись від загальної картини, що не дозволяє робити якісь припущення стосовно стану нерівності за цей період. Загалом, зв'язок між представленими рядами динамік не спостерігається. Проте, Юрчик Г.М. та Самолюк Н.М. у своєму дослідженні піддають сумнівам розрахунки коефіцієнта Джині Державною службою статистики України (за методологією якої значення показника станом на 2015 рік становить 22,7 одиниць [31]) через невідповідність значень реальному стану [32, с. 142]. Такі сумніви автори обґрунтовують існуванням високого показника тінізації економіки та розраховують скорельовані на оцінку населенням власних доходів та на структуру витрат домогосподарств показники; так, приміром, на той же рік розраховані авторами показники складають 31,8 та 28,3 одиниць відповідно, що суттєво відрізняється від показників ДССУ та дещо перевищує показник Світового банку (25,5). Якщо припустити, що вплив тінізації недооцінений також в інших країнах зі значною часткою неформальної економіки, це може тільки підтвердити зв'язок між впливом держав на економіку та нерівністю доходів їх населення, виявлений в другому розділі.

Для порівняння розподілу доходів населення України з іншими капіталістичними країнами, та для більш детального аналізу впливу результатів розподільчих та перерозподільчих процесів на вітчизняну економіку, буде доцільно звернутися до статистики структури доходів її населення. З набуттям незалежності в 1991 році й до кінця минулого сторіччя Україна мала досить нестабільну ситуацію, яка супроводжувалась високим рівнем інфляції,

проведенням реформ, інтеграції в капіталістичну систему. Тому, 1990-ті роки характеризуються значним браком статистичної інформації через відсутність практики формування та складності збору останньої. Таким чином, динаміка структури доходів населення України представлена за період 2001 – 2021 рр. (рис. 3.2).

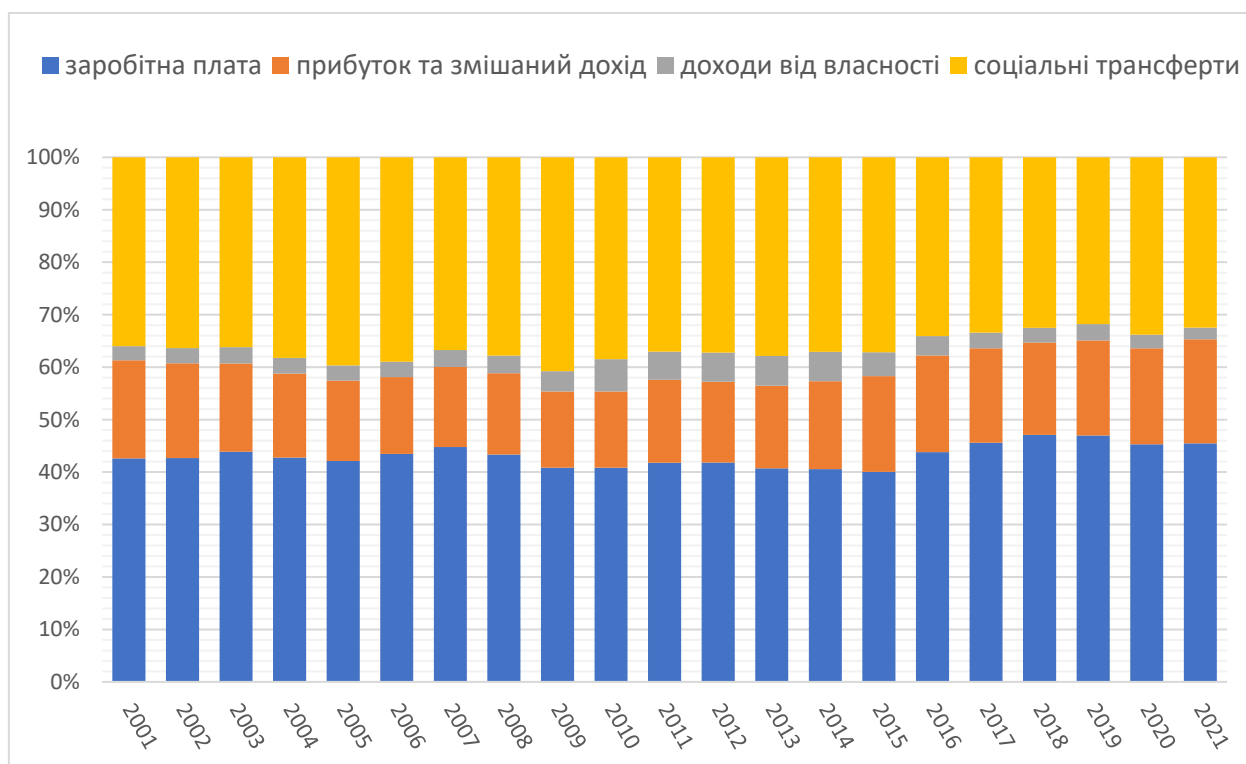

Рис. 3.2. Динаміка структури доходів населення України, 2001 – 2021 рр.
(Джерело: складено автором за даними [31])

Таким чином, видно, що більшу частину доходів населення складають заробітна плата (40% – 47%) та соціальна допомога та інші поточні трансферти (32% – 41%) (в тому числі в натуральній формі (11,5% – 14,4%)), питома вага змішаних доходів і прибутку та доходів від власності складають значно меншу частину сукупного доходу та коливаються в діапазоні 14,5% – 19,8% та 2,2% – 6,2% відповідно. За 20 років розглянутого періоду структура доходів населення змінювалась несуттєво. Таким чином, станом на 2021 рік (останній відносно стабільний рік) частки заробітної плати, прибутку та змішаних доходів, доходів

від власності, соціальної допомоги та інших трансфертів становили 45,5%, 19,8% (найвищий рівень за розглянутий період), 2,2% (найнижчий рівень за розглянутий період) та 32,5% відповідно.

Для порівняння функціонального розподілу доходів населення України з іншими європейськими країнами, скористуємось відповідним рядом динаміки за період 2012 – 2022 рр. (рис. 3.3).

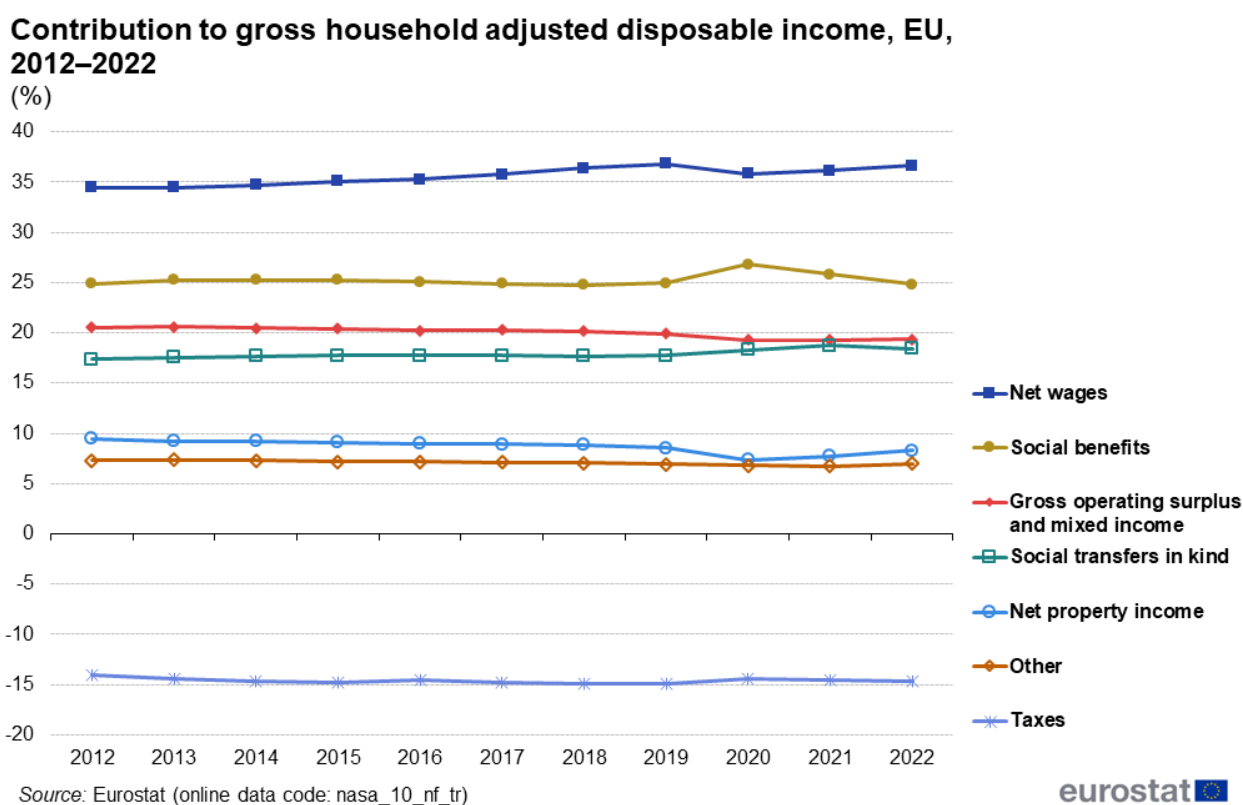

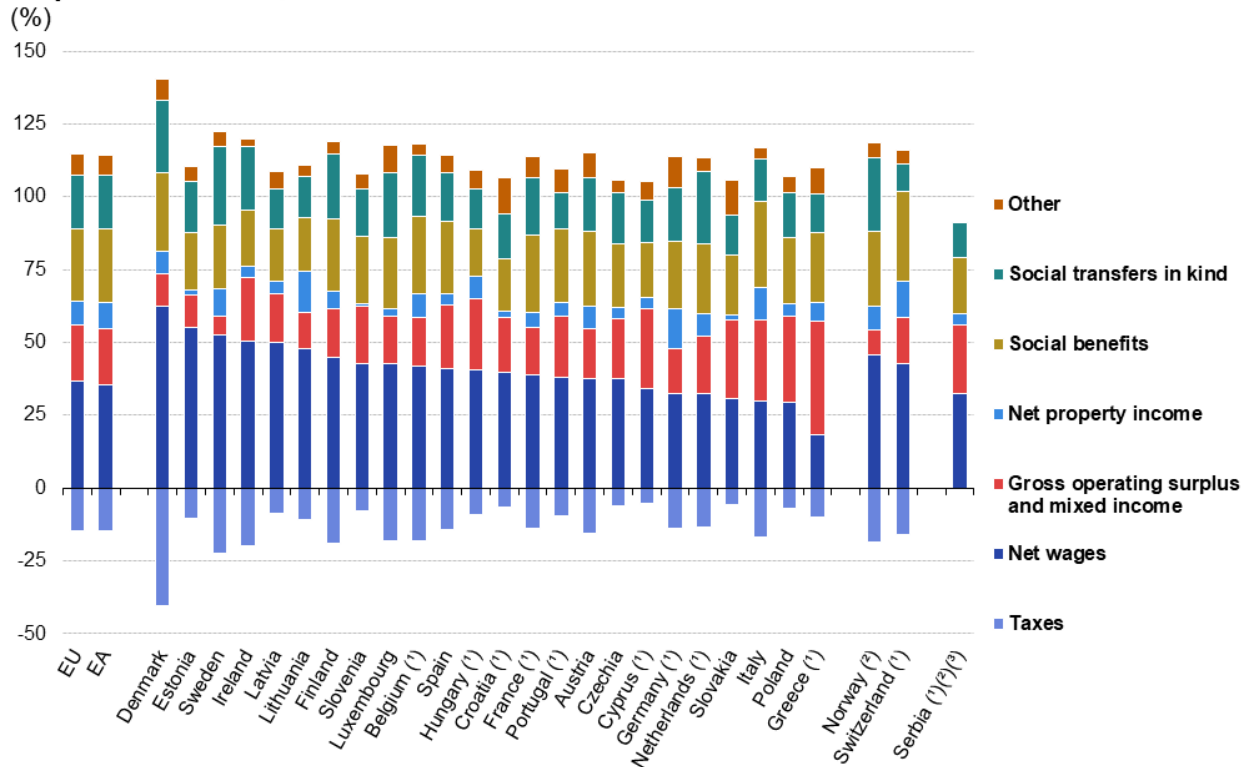
Рис. 3.3. Динаміка структури доходів населення країн ЄС, 2012 – 2022 рр.

(Джерело: [28])

Помітно, що так само, як для України, динаміка структурних елементів доходів домогосподарств в країнах ЄС не характеризується значними змінами. Окрім наведених на рис. 3.3 даних також, для більш точного порівняння, аналізуватимемо структуру доходів без врахування існування «інших» доходів (частка яких становить 7% від всіх доходів), віднесення яких до певної категорії ускладнено (скоригована частка буде записана в дужках). Враховуюче останнє, бачимо, що в середньому питома вага заробітної плати, як і в Україні, є значною

серед інших джерел доходів та знаходиться на рівні 35% (38%); середня частка прибутку та змішаних доходів складає 20% (21,5%); для доходів від власності відповідний показник становить 9% (9,5%); питома вага соціальних трансфертів в середньому відповідає рівню 38% (41%), у тому числі в натуральній формі 18% (19%). Тож, на перший погляд може здатись, що розглянута структура доходів дещо відрізняється від тієї, що характерна для України, проте, якщо поглянути на загальну картину розподілу всіма країнами ЄС та ЄЗ, стає зрозуміло, що серед останніх структура може значно різнитись (рис. 3.4).

Contribution of the components to gross household adjusted disposable income, 2022 (%)

Note: Bulgaria, Malta and Romania, incomplete or not available.

(¹) Provisional.

(²) 2021.

(³) Taxes and other: not available.

Source: Eurostat (online data code: nasa_10_nf_tr)

eurostat

Рис. 3.4. Структура доходів населення країн ЄС та єврозони, 2022 р.

(Джерело: [28])

Так, бачимо, питома вага заробітної плати становить по всіх країнах за 2022 рік коливається від 16,7% (18,2%) у Греції до 49,8 (52,3%) у Данії; за цим критерієм відповідна частка в Україні тяжіє до більших значень (45,5% у 2021 р.).

Частка прибутку та змішаного доходу в Європі коливається від 5,2% (5,5%) у Швеції до 35,2% (38,4%) у Греції, середні значення близькі до українських (19,8% у 2021 р.).

Що стосується доходів від власності, в ЄС та ЄЗ їх частка коливається від 1,1% (1,1%) у Словенії до 12% (13,3%) в Німеччині та 12,8% (13,3%) в Литві, тоді як значення в Україні (2,2% у 2021 р.) значно нижчі середніх по розглянутим країнам.

Наостанок, порівняємо соціальну допомогу та інші соціальні трансферти. В європейських країнах частка всієї соціальної допомоги та трансфертів розташована в діапазоні від (22,8%) у Туреччині («інші» доходи в країні не підраховані) до 43,3% (45%) у Нідерландах. В середньому відповідний показник по країнам дещо більше українського: (38% (40%)) проти українських 32,5% (за 2021 р.).

Таким чином, можна зробити висновок, що як за досліджуваний період, так і в 2021 році (2022 р. для ЄС) структура доходів населення України не суттєво відрізнялась від середніх показників за країнами ЄС, тоді як диференціація часток окремих елементів доходів в останніх була на високому рівні, таким чином, жодна частка в структурі доходів України не виходила за межі значень, характерних для всіх розглянутих країн ЄС. Також, в процесі аналізу визначено, що найбільш подібною за структурою доходів домогосподарств (без включення «інших» доходів) до тієї, що склалась в Україні, є структура доходів населення Ірландії з частками заробітної плати, прибутку та змішаних доходів, доходів від власності, соціальної допомоги та інших трансфертів: 42,9%, 18,7%, 3,3% та 35,1% відповідно.

3.2. Напрямки удосконалення розподілу та перерозподілу доходів в Україні та їх адаптація до норм і критеріїв ЄС

З часу набуттям Україною незалежності процес перерозподілу доходів зазнавав суттєвих змін. Зокрема, податок на додану вартість та податок на прибуток був встановлений на рівнях 28% та 35% відповідно, а податок на доходи фізичних осіб взагалі носив прогресивний характер зі встановленою шкалою 12% – 35% станом на 1991 рік [33, с. 48].

У зв'язку з набуттям Україною у 2022 році статусу кандидата на вступ до ЄС, питання уніфікації системи оподаткування як ніколи є зараз актуальним. Зокрема, європейська інтеграція несе за собою необхідність гармонізувати податкові системи країн-членів альянсу. Для початку, звернемо увагу на ставки основних податків в країні та за кордоном: податок на доходи фізичних осіб (ПДФО), податок на прибуток (ПНП) та податок на додану вартість (ПДВ). Порівнюючи відповідність ставки в Україні, які становлять 18%, 18% та 20% відповідно, з іншими країнами ЄС, можемо зробити висновок, що представлені ставки податків різняться не суттєво й також тяжіють до 20% [34, с. 185]. Проте, при детальному розгляді динаміки структури податкових надходжень зведеного бюджету України за період 2014 – 2024 рр. (дані 2024 року представлені за перший квартал) (рис. 3.5), стають видимі суттєві відмінності вітчизняної та європейської структур податкових надходжень, незважаючи на подібні податкові ставки.

Структура податкових надходжень зведеного бюджету України, зокрема частка ПДФО, ПНП та ПДВ з акцизами з 2014 суттєво залишалась без змін до 2022 року. З початку повномасштабного вторгнення Росії самі податкові надходження зведеного бюджету скоротились з 87,5% до 61,2% [35], що пов'язано зі збільшенням частки фінансової допомоги з-за кордону. Вторгнення певним чином вплинуло й на співвідношення податкових компонентів. Тож, для більш об'єктивного аналізу структури податкових надходжень зведеного бюджету, звернемось до даних 2021 року.

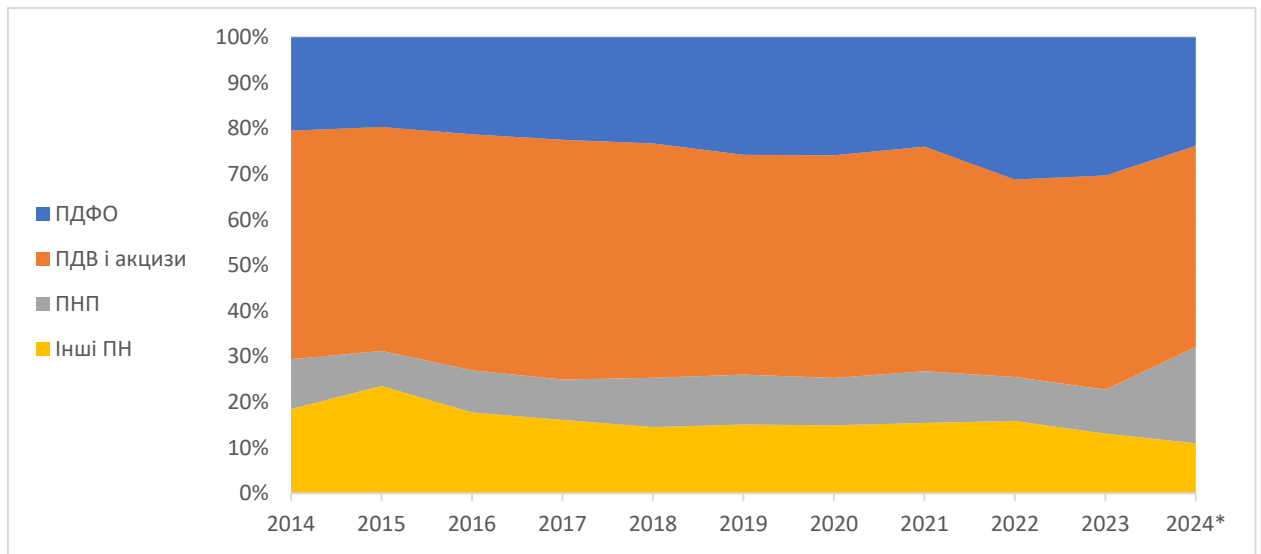

Рис. 3.5. Динаміка структури податкових надходжень зведеного бюджету України, 2014 – 2024 рр.

(Джерело: складено автором за даними [35])

У цей період відповідні частки ПДФО, ПНП та ПДВ з акцизами склали 21%, 10% та 43% відповідно, тобто очевидно, що велику роль відіграє саме ПДВ з акцизами, тоді як більшу частину податкових надходжень країн ЄС складає ПДФО, більше того, в структурі внутрішніх податків на товари та послуги (ПДВ з акцизами) частка ПДВ також значно більша в Україні, ніж в більшості країн ЄС (винятком можна вважати Болгарію, де податкові надходження також складаються зі значної частки ПДВ) [34, с.186]. Таку високу частку ПДВ серед інших податкових надходжень можна пояснити його простотою в адмініструванні, значним рівнем тіньової економіки (31% станом на 2021 р.) та схильності громадян до ухилення від податків, через що прямі податкові надходження стають менш ефективними. Така ситуація з перевагою непрямих податків над прямими характеризується підвищеним навантаженням пересічних громадян через оподаткування кінцевого споживання та позбавляє українську податкову систему перерозподільчих інструментів через їхню потенційну неефективність з огляду на існування значної частки економіки в тіні при відсутності прогресивної шкали оподаткування, де податковий тягар є

значнішим. Натомість, сучасне європейське оподаткування має тенденцію до зниження частки ПДВ, зокрема на товари першої необхідності та такі, виробництво яких стимулюється державою (з екологічних чи соціальних міркувань); ПДФО та ПНП же характерні своєю прогресивною шкалою, задля більш рівномірного розподілу доходів серед населення [34, с.186]. В той же час, Україна віддає вагому перевагу розвитку малого бізнесу, де податкове навантаження відносно низьке, а сама система є досить розвинутою [34, с 187].

Окрему увагу в питанні ефективного оподаткування присвячено прямим і непрямим податкам в дослідженні Сочки К. А. [36]. Автор зазначає, що у зв'язку з різними підходами до стягування податків, з перевагою прямих чи непрямих методів, в міжнародній практиці, в науковій спільноті часто виникають дискусії щодо нераціональності вітчизняної системи оподаткування [36, с. 156]. Тобто, через низьку частку прямих податків та, відповідно, переважання частки податків на споживання, а також через численні порушення податкового законодавства вітчизняна бюджетна політика націлена лише на задоволення фіскальних потреб (тобто наповнення бюджету держави), при цьому не приділяючи достатньої уваги стимулюванню економічному розвитку. Саме завдяки таким можливостям як: диференціація податкових ставок, надання спеціальних режимів оподаткування залежно від джерела доходів, впровадження та функціонування податкових пільг чи звільнення від податку, прямі податки стають важливим та дієвим (за умови неухильності сплати) інструментом саме в перерозподілі доходів та виконують один із визначених А. Смітом принципів оподаткування, який полягає в справлянні податку в розмірі, що відповідає фінансовим можливостям платника. Саме тому, через їх пряму залежність від розміру доходу чи власності платника, вони вважаються більш справедливими та зрозумілими. Проте, зростання прямих податків, на думку автора, супроводжуються зниженням кінцевих доходів громадян та призводить до звуження споживчого та інвестиційного потенціалу. Непрямі податки, зі свого боку, хоч і мають високу фіскальну ефективність та прості в нарахуванні та швидкі в сплаті, проте не враховують платоспроможність покупця. Не менш

важливим недоліком непрямих податків є збільшення за рахунок його нарахування ціни товару чи послуги, що за затримки з відшкодування ПДВ, зокрема в Україні, призводить до фактичного вилучення у бізнесу обігових коштів та, як наслідок, погіршення фінансового стану фірм та «кризи неплатежів» [36, с. 157]. Таким чином, автор робить наступні висновки: у зв'язку з невисокими доходами населення та представників бізнесу, низьким рівнем податкової культури та значною часткою тіньової економіки прямі податки позбавлені фіскальної ефективності, яка може бути досягнута шляхом впровадження прогресивної шкали оподаткування доходів, як громадян, так і бізнесу, за зразком зарубіжних країн; також запропоновано впровадження та/або розширення податку на виведений капітал, предмети розкоші та послуг люксового сегменту. Та все ж прямі податки, на думку автора, стають запорукою ефективного регулювання та стимулювання економіки, а отже і економічного розвитку, через що так активно цей вид податків широко застосовується та постійно вдосконалюється в розвинутих країнах [36, с. 159]; такої ж думки і Юрчик Г. М., яка зазначає, що більша частка прямих податків, як в країнах ЄС, є позитивним індикатором податкової політики [33, с. 58].

Вплив прямих та непрямих податків на економічне зростання досліджується і зарубіжними авторами, так, на основі даних 51 країни за період 1992 – 2016 рр., Тауфік Абд Хакім виявляє позитивну кореляцію між темпом приросту ВВП країн та часткою непрямих податків (у % від надходжень держави) та негативну між темпом приросту ВВП та часткою прямих податків (у % від надходжень держави). На основі цього, науковець робить висновок щодо незначного позитивного впливу непрямих податків на економічне зростання та значного негативного впливу прямих податків та той самий показник [37, с. 151]. В свою чергу, варто зауважити, що виявлена кореляція може не свідчити про причинно-наслідковий зв'язок часток розглянутих податків на економічне зростання, а, наприклад, навпаки — структура податкових надходжень могла бути відображенням темпів зростання ВВП відповідно до фази економічного циклу.

Не менш важливим питанням в наукових роботах є удосконалення і самого непрямого оподаткування, зокрема податку на додану вартість, який складає велику частку податкових надходжень держави. Аналізуючи специфіку справляння ПДВ в зарубіжних країнах, Коваленко І. А. робить наступні пропозиції щодо удосконалення вітчизняної податкової системи в рамках підвищення його ефективності: оптимізація розмірів ставок ПДВ згідно зі стандартами країн ЄС; централізація механізму адміністрування податків та посилення повноважень контролюючих органів та санкцій за порушення податкового законодавства; підвищення обізнаності населення з оподаткування, зокрема прав та обов'язків громадян; впровадження в діяльність податкових органів інноваційних технологій з метою підвищення ефективності адміністрування податку [38, с. 56-57].

Впровадження інноваційних технологій, зі свого боку, висвітлене в дослідженні Крихівської Н. О., де науковиця аналізує вплив діджиталізації на національну систему оподаткування. Як зазначає авторка, цифрове удосконалення фіскальної політики в Україні почались з непрямих податків, коли у 2014 році з'явився формат електронних податкових накладних, а у 2016 році вже функціонував електронний портал платника податку, яким користується вже більше мільйона українців. Ці зміни призвели до скорочення проявів шахрайства із застосуванням фіктивних накладних та збільшило обсяг податкових зобов'язань бізнесу зі сплати ПДВ [39, с. 4]. Проте, в ході дослідження результатів адміністрування та динаміки коефіцієнта еластичності податкових надходжень за період 2016 – 2020 рр., суттєвих змін, що мали б бути викликані впровадженням вищевказаних нововведень, не відбулось, через що авторка стверджує, що цифрова трансформація знаходиться на початковому етапі, через що результати її впливу будуть помітні щонайменше через декілька років [39, с. 6].

Також українські тенденції діджиталізації могли б доповнюватись впровадженням технології цифрових грошей, а саме — Цифрової валюти Центрального банку, так званих CBDC (Central Bank Digital Currency), які в

перспективі могли б подолати низку прогалин в державному управлінні — скоротити корупцію, покращити інвестиційний клімат та встановити належний контроль за справлянням податків. Але слід пам'ятати, що цей інструмент все ще залишається маловивченим, зокрема з позицій можливості масштабування в національних масштабах та безпечності через сумнівність в конфіденційності його використання [40, с. 104].

Угода про асоціацію України з Європейським Союзом була, яка підписана у 2014 році та вступила в силу в 2017 році, визначає основний вектор зовнішньоекономічної вітчизняної політики. Цей документ певним чином впливає на майбутній розподіл та перерозподіл доходів в Україні, проте лише в деяких моментах, більша частина документу присвячено нормам, що пов'язані з торгівлею та зоною вільної торгівлі зокрема, що передбачає лібералізацію торгівлі, руху капіталу та, певною мірою, руху робочої сили; також в угоді згадуються питання боротьби з корупцією, що не є менш важливим пунктом з позиції розподілу доходів. У своєму дослідженні Іванов І., Тищенко В. та Найденко О. аналізують результати процесів нормування українського законодавства відповідно до вимог альянсу, зокрема в розрізі оподаткування та митних аспектів. Таким чином, за допомогою опитувань серед бізнесу, визначено, що поступове впровадження угоди приносило користь 28% опитуваних у 2016 році та 36,8% у 2021 році (найкращі показники спостерігались у 2020 році, коли користь оцінювалась у 39,3%); втрати зазнавали 6,2% у 2016 р. та 5,4% у 2021 р. (найкращий показник — 5,2% у 2018 році, що не суттєво різниться з іншими). Проте ще більше половини (53,5% у 2021 р.) представників бізнесу не відчували змін [41, с. 22]. Тож, загалом прослідковується позитивна тенденція у результаті імплементації змін, визначених угодою.

В результаті впровадження змін, визначених Угодою про асоціацію України з ЄС, з 2017 року відсоток передбачуваних документом заходів зріс з 41% до 72% станом на 2022 рік (зокрема в митних питаннях з 33% до 60% та питаннях оподаткування з 44% до 88%). В дослідженні зазначено, що один із найбільш проблемних аспектів непрямого оподаткування є питання своєчасного

відшкодування ПДВ. Таким чином, станом на кінець 2022 року, Україна заборгувала 28,7 млрд. грн. суб'єктам господарювання, тож механізм оподаткування досі залишається недосконалим [41, с. 24].

Загалом, процес євроінтеграції впливає на розподіл та перерозподіл доходів населення в країні з декількох позицій: уніфікації мит та податків (переважно непрямих) та, відповідно, вплив на ціни та споживання; лібералізація руху капіталу та, частково, робочої сили; процесів подолання корупції. Суттєвою перепорою країни на шляху до інтеграції є війна та, як наслідок, воєнний стан, який має наслідком скорочення сальдо зовнішньої торгівлі та неспроможність держави захистити національних виробників від впливу регулювання інших країн [41, с. 27].

Висновки до 3 розділу

Під час дослідження практики розподілу та перерозподілу доходів у Україні було зроблено наступні висновки:

1. Проведено аналіз нерівності доходів населення та тенденцій економічного зростання України за роки незалежності на основі індексу Джині та реального ВВП на душу населення. В процесі аналізу не виявлено жодного зв'язку. Це може бути пов'язане в тому числі з політичними, економічними та структурними кризами в країні, що відбувались протягом всього періоду незалежності.

2. Проаналізовано стан структури доходів населення України за час незалежності: зі свого боку, динаміка структури доходів населення України за період 2001 – 2021 рр. показала відносну стабільність та станом на 2021 рік характеризувалась розподілом заробітної плати, прибутку та змішаних доходів, доходів від власності та соціальної допомоги з іншими трансфертами з відповідними частками 45,5%, 19,8%, 2,2% та 32,5% від всіх доходів домогосподарств.

3. Порівняно структуру доходів населення України та європейських країн. Таким чином, порівняно з країнами ЄС та ЄЗ, вітчизняний розподіл доходів носить цілком звичайний характер та жодна з часток не виходить за рамки показників, що існують серед країн Європи. Однак, в середньому, в останніх частка заробітної плати дещо вища, а соціальних трансфертів та доходів від власності менша. Загалом, вітчизняний розподіл доходів за структурою дуже схожий з розподілом в Ірландії.

4. Визначено стан податків та оподаткування в Україні загалом, а саме структуру податкових доходів бюджету держави. Якщо в середньому в країнах Європи податкові надходження в бюджети держав від оподаткування споживання та оподаткування доходів з власністю складають однакові частки в структурі доходів держави, при чому в більш розвинених країнах надходження від оподаткування доходів та власності переважають, то в Україні непрямі податки майже на 40% перевищують прямі (станом на 2021 рік). Вітчизняні науковці сходяться на тому, що непрямі податки є неефективними в перерозподілі доходів, проте через простоту адміністрування є ефективним джерелом поповнення бюджету держави. Через високий рівень корупції та тінізації економіки непрямі податки стають зручним інструментом, проте дослідники в сфері оподаткування одноголосно підтримують тезу про необхідність налагодити сприятливий економічний клімат для подальшого нарощення частки прямих податків в структурі надходжень бюджету України. І хоча за останні 10 років темпи зростання прямих податкових надходжень перевищують темпи зростання непрямих податкових надходжень, проте ці зміни є ледь відчутними.

ВИСНОВКИ

Розподіл та перерозподіл доходів населення був предметом гострих дискусії ще з часів розгортання Першої промислової революції та формування економічних знань та поглядів у систему — економічну теорію, зокрема класичну політекономію. Найвизначнішими науковцями в дослідженні цієї теми були такі фундатори як Адам Сміт (перший сформував основні принципи оподаткування), Давид Рикардо (визначив основні залежності між доходами найманих працівників, капіталістів та землевласників; описав вплив оподаткування доходів з різних джерел на економічну систему), Джон Стюарт Міль (стверджував про визначеність розподілу багатства звичаями та законами суспільства, створеними правлячою його частиною), Артур Пігу (зазначав, що результат розподілу, тобто суспільний добробут, має визначатись не лише економічними показниками, але й якістю життя; давав перевагу перерозподілу доходів від багатих до бідних), Джеремі Бентам (писав, що добробут визначається щастям населення), Альфред Маршалл (добробут ґрунтується на надлишкові споживача — різниці між сумою, яку покупець готовий заплатити за товар, та сумою, яку платить насправді), Карл Маркс (вказував, що джерелом доходів є праця найманого працівника, який створює надлишковий продукт, що в подальшому розподіляється між класами капіталістів та землевласників) та інші.

Таким чином, в процесі дослідження теорії та практики розподілу та перерозподілу доходів населення було сформовано та висунуто наступні висновки:

1. Визначено погляди науковців на оптимальний розподіл доходів населення: якщо суспільний добробут як результат розподілу та перерозподілу доходів населення одними науковцями визначався суто економічними показниками, інші — вказували на необхідність врахування й неекономічних чинників, таких як якість життя, що міг визначатись доступністю освіти, громадським порядком, умовами життя, медичним обслуговуванням, умовами

відпочинку тощо. Таким чином, для більш точного розуміння критерію ефективності розподілу доходів в роботі показники якості життя були виключені з предмету дослідження.

2. Умовно період дискусій щодо економічно ефективного розподілу доходів населення поділено на два етапи, залежно від провідних наративів: першому був притаманний наратив класиків, які стверджували, що рушійною силою економіки є виробники як клас, який більше інших схильний до заощадження своїх доходів та їх спрямуванні на розширення виробництва у вигляді інвестицій; а для другого провідною тезою був детермінізм «ефективного попиту», який був описаний Джоном Мейнардом Кейнсом, таким чином, рушійною силою економіки почали вважатись споживачі, що купують товари та послуги виробників та приносять їм очікуваний прибуток. Таким чином, наративи цих двох періодів замкнули коло залежностей попиту та пропозиції на ринку товарів і послуг. Представники ж класичної економічної теорії більше уваги приділяли розподілу й перерозподілу доходів на ринку факторів виробництва, тобто між їх власниками: робочою силою, капіталістами та землевласниками. Зокрема, було виявлено наступні закони розподілу: доходи землевласників (рента) визначені якістю їх земель (відносно тієї, яка останньою почала експлуатуватись), а доходи робочої сили (заробітна плата) та капіталістів (прибуток) існують в суперечності та більшою мірою визначені тяжінням робочої сили до природнього рівня в довгостроковій перспективі, тобто рівня, що забезпечує її відтворення в природніх масштабах, залежно від суспільних стандартів комфорту, рівня технічного прогресу та продукту землі. В короткостроковій перспективі заробітна плата залежить від попиту на робочі руки та цін товарів (та послуг) споживання робочої сили.

3. Продемонстровано основні здобутки класиків в питанні перерозподілу доходів є принципи його здійснення та впливу на розподіл доходів населення. Головними принципами перерозподілу (зокрема оподаткування), визначеними ще А. Смітом залишаються: 1) справедливість; 2) визначеність; 3) зручність сплати; 4) помірність. Принципи впливу податків як інструменту перерозподілу

можна описати декількома тезами: 1) податок на ренту падає лише на землевласника; 2) податок на заробітну плату та прибуток через суперечність останніх має однаковий ефект та здебільшого падає на капіталіста (проте частину тягаря сплачує найманий працівник у вигляді ринкового зниження заробітної плати внаслідок імовірного зменшення попиту на робочу силу); 3) податок на споживання падає на всіх споживачів оподаткованих товарів та/чи послуг.

4. Охарактеризовано нові погляди в теорії розподілу доходів зі зміною мейнстріму економічної теорії в бік кейнсіанства та похідних його напрямків. А саме, з обґрунтуванням стимулювання «ефективного попиту», дослідження науковців змінили фокус з ринку факторів виробництва на ринок товарів та послуг, а політика держави — на споживання, зниження диференціації доходів населення та оподаткування наявного доходу замість різних його видів залежно від джерел. Таким чином, в міжнародній практиці шедулярна (англійська) система оподаткування, яка полягала в нарахуванні податків на дохід з того чи іншого фактору виробництва, змінилась глобальною (німецькою) системою оподаткування.

5. Визначено характер сучасних досліджень ефективного перерозподілу доходів населення. З останньої третини ХХ ст. все більш поширеним методом визначення оптимального оподаткування стало математичне моделювання. Одним з перших науковців, хто дослідив питання оптимального оподаткування став Джеймс Міррліс, який, собі на подив, дійшов висновку на користь низьких податкових ставок. Сучасні науковці часто звертаються до робіт Міррліса та на їх основі будують свої моделі, які, натомість, часто дають різні результати.

6. Описано стан сучасних систем оподаткування, які є досить різними і в країнах ЄС та за її межами, окрім диференційованих ставок та прогресивних шкал мають розгалужену систему податкових пільг, а політика багатьох розвинених держав характерна значним втручанням в економіку та розвинутою системою соціального захисту та страхування. Дійсно, аналіз рівня присутності держави в економічній системі та рівня нерівності доходів показав їх обернений зв'язок, що є більш вираженим в країнах із законослухняними суб'єктами, що

може свідчити про дієвість політики перерозподілу доходів населення країн зі значним рівнем втручання в економіку. Насьогодні, структура доходів населення ЄС та ЄЗ для різних держав є різною; в середньому за відповідними країнами переважають заробітна плата та соціальні трансферти.

7. Охарактеризовано стан розподілу та перерозподілу доходів населення в Україні та порівняно з європейським. Зі свого боку, сукупні доходи українців мають схожу структуру з європейською, з дещо більшою часткою заробітної плати (45,5% проти 38%) та меншою часткою соціальних трансфертів (32,5% проти 41%).

8. Визначено основні недоліки системи оподаткування України: структура доходів держави, зокрема податкових, як інструменту перерозподілу викликає занепокоєння вітчизняних науковців, а саме — переважання непрямих податків (у більшості ПДВ), які легкі в адмініструванні та дієві у фіску, над прямими, які ефективніші з боку перерозподілу. Також визначено, що для України характерне ухилення громадян та бізнесу від сплати податків, високий рівень корупції та тінізації економіки, що негативно впливає на розподіл та процес перерозподілу доходів в країні.

9. Запропоновано шляхи вирішення проблем та усунення недоліків сучасної вітчизняної системи оподаткування задля створення сприятливих умов для економічного зростання: вітчизняні науковці радять посилити політику перерозподілу шляхом скорочення можливості ухилення від сплати податків (тобто, скорочення корупції та тінізації економіки) та впровадженні податків та податкових ставок, пропорційних доходам населення. Зокрема, сформовано наступні рекомендації: централізація механізму адміністрування податків та посилення повноважень контролюючих органів та санкцій за порушення податкового законодавства; підвищення обізнаності населення з оподаткування, зокрема прав та обов'язків громадян; впровадження в діяльність податкових органів інноваційних технологій з метою підвищення ефективності адміністрування податку; оптимізація розмірів ставок ПДВ згідно зі стандартами

країн ЄС; впровадження прогресивних податкових ставок та податку на виведений капітал, предмети розкоші та послуги люксового сегменту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Панчишин С. М. Макроекономіка: навч. посібник / С. М. Панчишин – К. : Либідь, 2001. – 616 с.
2. Приймак З.В. Функціональний розподіл доходів в економіці України / З. В. Приймак — Львів, 2015., С.205. [Електронний ресурс] — Режим доступу: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/01/dis_pryimak.pdf
3. Кривенко К. Т. Політична економія : навч. посібник / К. Т. Кривенко, В. С. Савчук, О. О. Беляєв та ін. ; за ред. д-ра екон. наук, проф. К. Т. Кривенка. – К.: КНЕУ. – 2001. – 508 с.
4. Ricardo D. On the principles of political economy and taxation. – 1817. – 589 P.
5. Цимбалюк І. О., Павліха Н. В. Економіка добробуту : навчальний посібник / Волинський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк : Вежа-Друк. – 2023. – 304 с.
6. Smith A. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations / A. Smith. — London : Strahan and Cadell. – 1784. – 1000 p.
7. Kabinga, M. Principles of Taxation. Paper 5 of the Introduction to the Project “Tax Justice & Poverty.” Lusaka, Zambia: Jesuit Centre for Theological Reflection. – 2015. – 12 p.
8. Hanneke du Preez Constructing the Fundamental Principles of Taxation trough Triangulation, P. 25-45 [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/327484208_Constructing_the_Fundamental_Principles_of_Taxation_through_Triangulation
9. Небава, М. І. Теорія макроекономіки : Навч. посібник / М. І. Небава. – Київ : Слово, 2003. – 536 с.
10. Mirrlees J. A. An exploration in the theory of optimum income taxation. – 1971. – P. 175-208 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.jstor.org/stable/2296779>

11. Luthy H., Chovanec M. Optimal income taxes based on a new welfare function. – 2023. – 25 p. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s43546-022-00396-y.pdf>
12. Doligalski P., Rojas L. E. Optimal redistribution with a shadow economy, Theoretical Economics. – 2023. – P. 749-791 [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://dvergarad.github.io/files/JMP_DV.pdf
13. Vergara D. Minimum wages and optimal redistribution: the role of firm profits. – 2023. – 133 p. [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://dvergarad.github.io/files/JMP_DV.pdf
14. Allen R. C. Engel's pause: A pessimist's guide to the British industrial revolution. – 2007. – 40 p. [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://ora.ox.ac.uk/objects/uuid:011eb91a-482c-426c-aba3-eb6fa53fa426/download_file?safe_filename=paper315.pdf&file_format=aPlication%2Fpdf&type_of_work=Working+paper
15. Hudson P. The Genesis of Industrial Capital: A Study of the West Riding Wool Textile Industry, c. 1750-1850, Cambridge, Cambridge University Press. – 1986. – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511560583>
16. Deane, P. And Cole, W.A. British Economic Growth, 1688-1959, Cambridge, Cambridge University Press, second edition. – 1969. – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://doi.org/10.1111/aehr.91br11>
17. Lewis, W. A. Economic Development with Unlimited Supplies of Labour, Manchester School of Economics and Social Studies, Vol. 22. – 1954. – P. 139-191.
18. Hartwell R. M. Taxation in England during the industrial revolution. – 1981. – P. 129-133 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.cato.org/sites/cato.org/files/serials/files/cato-journal/1981/5/cj1n1-7.pdf>
19. Pinto A. Naturaleza e implicaciones de la heterogeneidad estructural' de la América Latina / A. Pinto // El Trimestre Económico. – Mexico City. – 1970. – 37(1), No. 145. – P. 83-100.

20. Trade and Development Report [Електронний ресурс] // New York and Geneva. – 2012. – Режим доступу: http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/tdr2012_en.pdf
21. Андрущенко В. Л. / Податкові системи зарубіжних країн : навчальний посібник / В. Л. Андрущенко, Т. В. Тучак. – Ірпінь: Університет ДФС України, 2021. – 210 с. – (Серія «Податкова та митна справа в Україні»; т. 176).
22. Impôt sur le revenu : la déclaration en ligne ouverte le 11 avril - La finance pour tous. – 2024. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.lafinancepourtous.com/2024/04/05/impot-sur-le-revenu-la-declaration-en-ligne-ouverte-le-11-avril>
23. Tax Rates Around the World. – 2024. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.worldwide-tax.com>
24. Germany - Individual - Taxes on personal income. – 2024. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://taxsummaries.pwc.com/germany/individual/taxes-on-personal-income>
25. Italian tax, resources in English for Italian tax. – 2024. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://taxing.it/personal-income-tax-irpef-rates-from-1-january-2024>
26. IRS announces new income tax brackets for 2024: Here's how much you'll pay. – 2023. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.silive.com/news/2023/11/irs-announces-new-income-tax-brackets-for-2024-heres-how-much-youll-pay.html>
27. 2024 and 2025 Tax Rates, Tax Tables & Tax Planning Guide. – 2024. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://univdual.co.uk/financial-guides/2024-2025-tax-tables>
28. Дані Євростату (станом на 22.04.2024) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php>
29. Офіційний сайт Світового банку (дата звернення: 28.04.2024) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators#>

30. Lansley S. How to Boost the Wage Share [Електронний ресурс] / S. Lansley, H. Reed // Trades Union Congress. – 2013. – 63 р. – Режим доступу : <https://www.tuc.org.uk/publications>
31. Державна служба статистики України (дата звернення: 28.04.2024) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>
32. Юрчик Г. Н., Самолюк Н. М. Оцінювання диференціації доходів населення України з урахуванням їх тіньової компоненти. – 2016. – С. 133-144 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://dse.org.ua/arhcive/28/11.pdf>
33. Юрчик Г. Н. Особливості реалізації податкової політики: досвід України та ЄС, Вісник Львівського університету, Серія економічна. – 2021. – Випуск 61. – С. 47-60
34. Кир'язова Т.О., Садчикова О.О. Перспективи уніфікації податкової системи України до європейських вимог / Фінансові інструменти сталого розвитку економіки – Чернівці, 2023. – с.184-188.
35. Офіційний сайт Міністерства фінансів України (Дата звернення: 30.04.2024) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://index.minfin.com.ua>
36. Сочка К.А. Порівняльний аналіз податкових доходів бюджетів окремих країн ЄС та державного бюджету України / Науковий вісник Ужгородського Університету. – 2023. – С. 154-160 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://visnyk-ekon.uzhnu.edu.ua/article/download/278496/273187>
37. Taufic A. H. Direct versus indirect taxes: impact on economic growth and total tax revenue. – 2020. – Р. 146-153 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.sciedupress.com/journal/index.php/ijfr/article/download/16112/10800>
38. Коваленко І. А. Порівняльний аналіз зарубіжного та національного досвіду України в адмініструванні податку на додану вартість / Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2021 № 49. – С. 53-58 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2021.49.12>
39. Крихівська Н. О. Аналіз ефективності податкових надходжень за умов експансії цифрових технологій / Економіка та суспільство, Випуск №25. –

2021. – С. 25-41 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/264/252>
40. Цибульський Р.С. Цифрові гроші держави / Науковий студентський вісник. Одеський національний економічний університет. Факультет економіки та управління підприємництвом, 2023. № 38. 303 с.
41. Ivanov, Yu., Tyshchenko, V., Naidenko, O. Customs and tax aspects of the economic integration of Ukraine into the EU. Development Management, 21(2). – 2023. – Р. 20-29. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://doi.org/10.57111/devt/2.2023.20>